

Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики
Верховного Суду щодо застосування
форс-мажорних обставин як підстави
для звільнення від відповідальності
за порушення зобов'язань

Рішення, внесені до ЄДРСР,
з 2018 року до травня 2025 року

Зміст

1. Форс-мажорні обставини в договірних зобов'язаннях.....	3
1.1. Правова природа форс-мажорних обставин.....	3
1.2. Правова кваліфікація обставин як форс-мажорних.....	7
1.3. Повідомлення про існування форс-мажорних обставин.....	12
1.4. Докази та доказування існування форс-мажорних обставин.....	15
1.5. Зміна та розірвання договору (статті 651, 652 ЦК України) у разі існування форс-мажорних обставин.....	30
1.6. Звільнення від сплати нарахувань за ч. 2 ст. 625 ЦК України в разі настання форс-мажорних обставин.....	36
1.7. Форс-мажорні обставини в окремих договірних зобов'язаннях.....	37
2. Форс-мажорні обставини в трудових правовідносинах.....	45
3. Форс-мажорні обставини в податкових правовідносинах.....	47
3.1. Форс-мажорні обставини при порушенні граничного строку реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування.....	47
3.2. Форс-мажорні обставини при порушенні строків подання податкової звітності.....	53
3.3. Форс-мажорні обставини при порушенні термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	56
3.4. Форс-мажорні обставини при визнанні податкового боргу безнадійним ..	62
4. Форс-мажорні обставини в митних правовідносинах.....	66
5. Форс-мажорні обставини при наданні доступу до публічної інформації	68
6. Юрисдикція спорів, пов'язаних із засвідченням форс-мажорних обставин.	70

1. Форс-мажорні обставини в договірних зобов'язаннях

1.1. Правова природа форс-мажорних обставин

Банк звернувся з позовом до відповідачів про солідарне стягнення заборгованості за договором про відкриття відновлювальної кредитної лінії.

ТОВ звернулось до суду з зустрічною позовною заявою з вимогами до банку про визнання укладеною додаткової угоди до договору про відкриття відновлювальної кредитної лінії щодо зміни строку повернення кредиту та сплати процентів. Позовні вимоги за зустрічним позовом обґрунтовані настанням для ТОВ засвідчених належним чином форс-мажорних обставин, внаслідок яких виконання зобов'язань, передбачених положеннями кредитного договору, відтермінується до закінчення дії форс-мажору.

Ознаками форс-мажорних обставин є такі елементи: вони не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливають виконання зобов'язань за конкретних умов господарської діяльності. Тобто ознаками форс-мажорних обставин є їх об'єктивна та абсолютна дія, а також непередбачуваність (пункт 6.9 постанови ВП ВС від 08.05.2018 у справі № 910/7495/16).

Надзвичайними є ті обставини, настання яких не очікується сторонами при звичайному перебігу справ. Під надзвичайними можуть розумітися такі обставини, настання яких добросовісний та розумний учасник правовідносин не міг очікувати та передбачити при прояві ним достатнього ступеня обачливості.

Невідворотними є обставини, настанню яких учасник правовідносин не міг запобігти, а також не міг запобігти наслідкам таких обставин навіть за умови прояву належного ступеня обачливості та застосуванню розумних заходів із запобігання таким наслідкам. Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести.

Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами (частина друга статті 14-1 Закону України «Про Торгово-промислові палати в Україні»).

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 20 червня 2024 року у справі № 910/1779/23 можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/119896214>

Аналогічні висновки викладено у постановах КГС ВС від 12 березня 2024 року у справі № 911/2635/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117820976>; від 08 лютого 2024 року у справі № 911/1786/22 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/116955326>; від 19 вересня 2024 року у справі № 910/671/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121782590>; від 29 червня 2023 року у справі № 922/999/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972419>

ТОВ у січні 2020 року уклало з ФОП договір оренди приміщення для розміщення в ньому аптечного закладу.

Через введення Кабінетом Міністрів України карантину у березні 2020 року ТОВ не змогло використовувати приміщення відповідно до його мети – розміщення аптеки та звернулось до суду з позовом про розірвання такого договору у зв'язку з настанням форс-мажору та істотною зміною обставин, якими сторони керувалися в момент укладення договору.

Суди попередніх інстанцій відмовили ТОВ у задоволенні позову, тому ТОВ звернулось до Верховного Суду з вимогою прийняти нове рішення про розірвання договору оренди.

Відповідно до частини першої статті 617 ЦК, частини другої статті 218 ГК та статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні і невідворотні обставини за даних умов здійснення господарської діяльності, що об'єктивно унеможливають виконання особою зобов'язань за умовами договору, обов'язків, передбачених законодавством.

Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести.

Для застосування форс-мажору (обставин непереборної сили) як умови звільнення від відповідальності судам необхідно встановити, які саме зобов'язання за договором були порушені/невиконані ТОВ.

Приміщення знаходилося в користуванні скажника, в нього була можливість сплачувати орендні платежі за договором. При цьому відсутність у скажника коштів на оплату оренди не є підставою для звільнення від відповідальності в розумінні частини другої статті 617 ЦК та частини другої статті 218 ГК.

Також ТОВ не надано належних і допустимих доказів того, що аптечні заклади протягом карантину припиняли свою роботу.

При цьому факт неотримання ТОВ відповідної ліцензії, що надала б йому можливість використовувати орендоване приміщення за призначенням, так само не може вважатись форс-мажором (обставиною непереборної сили).

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21 липня 2021 року у справі № 912/3323/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99277353>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 10 жовтня 2024 року у справі № 910/1509/24: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122406933>

Позивач у вересні 2021 року уклав з відповідачем договір складського зберігання насіння соняшника. На виконання договору позивач передав зерно та в повному обсязі сплатив послуги зберігання. У травні 2022 року позивач направив лист-вимогу про повернення зерна, але відповідач повідомив про форс-мажорні обставини – елеватор, на якому зберігалось зерно, був захоплений військами РФ. Позивач у досудовій претензії пропонував відповідачу врегулювати спір шляхом повернення зерна, аналогічного товару або відшкодування його вартості, однак претензія не була задоволена.

Суд першої інстанції, рішення якого залишив без змін апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, оскільки форс-мажорні обставини унеможливають виконання товариством зобов'язань за договором.

На рівні норм ЦК України законодавець не вноормував застосування конструкції форс-мажору в цивільних відносинах. Традиційно в цивільних відносинах форс-мажор є договірною підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності. Проте це не перешкоджає учасникам цивільного обороту врегулювати свої відносини з врахуванням принципу свободи договору.

Очевидно, що за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема: застосування конструкції форс-мажору в своїх відносинах (на які випадки поширюється форс-мажор, які правові наслідки існування форс-мажору (наприклад, право на зміну чи розірвання договору); чим підтверджується форс-мажор; чи впливає існування форс-мажору на виконання цивільно-правового зобов'язання, яке виникло на підставі

такого договору; як позначається існування форс-мажору на строках виконання цивільно-правового зобов'язання, яке виникло на підставі договору.

У договорі сторони домовилися про те, що строк, встановлений для виконання стороною зобов'язань за договором, продовжується на період, аналогічний періоду дії для такої сторони форс-мажорних обставин, та визначили, що якщо дія форс-мажорних обставин продовжується більш ніж один місяць, сторони можуть змінити умови договору чи вимагати його розірвання. Тобто учасники обороту визначили, як форс-мажор впливає на строки виконання цивільно-правового зобов'язання та правові наслідки існування форс-мажору (право на зміну чи розірвання договору).

Отже, з урахуванням договору строк виконання обов'язку щодо повернення зерна не настав унаслідок існування форс-мажорних обставин.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 13 березня 2024 року у справі № 686/16312/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823557>

ТОВ звернулось до господарського суду з позовом до ФГ про стягнення штрафу за договором поставки насіння соняшника.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, оскільки судом встановлено наявність підстав для звільнення відповідача від відповідальності за неналежне виконання зобов'язань за договором.

Справа розглядалася неодноразово. Під час нового розгляду апеляційний суд задовольнив позов частково, встановивши підстави для зменшення розміру нарахованого позивачем штрафу на 50 %.

Форс-мажор є окремою, самостійною обставиною, яка звільняє від відповідальності за порушення договірних зобов'язань, яка характеризується тим, що обставини форс-мажору повинні виникнути після укладення договору, неможливість виконання зобов'язання повинна бути у період існування таких обставин і такі обставини повинні бути зазначені в договорі.

Форс-мажорні обставини мають індивідуальний персоніфікований характер щодо конкретного договору та його сторін. Форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по кожному окремому

договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

У цій справі Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду про відсутність підстав для звільнення відповідача від відповідальності, оскільки відповідачем не дотримано умов договору щодо своєчасного та належного повідомлення позивача про початок та дію форс-мажорних обставин, які завадили йому своєчасно та в повному обсязі виконати умови договору щодо поставки соняшника, що, в силу умов договору, позбавляє відповідача права посилається на ці обставини як причини невиконання зобов'язань за договором.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 24 жовтня 2024 року у справі № 913/767/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122679462>

1.2. Правова кваліфікація обставин як форс-мажорних

01 жовтня 2018 року між міськрадою та ТОВ укладено договір оренди землі.

Позивач стверджує, що наявні підстави для розірвання вказаного договору, оскільки відповідач неналежним чином виконує свої зобов'язання, не сплачує орендну плату та самовільно змінив цільове використання земельної ділянки.

Суд першої інстанції позов задовольнив. Апеляційний господарський суд рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив. Апеляційний суд зазначив, зокрема, що відповідач порушив свої договірні зобов'язання зі сплати орендної плати внаслідок настання форс-мажорних обставин (прострочення відповідачем сплати орендної плати в період з лютого по грудень 2020 року збіглося з періодом дії в Україні карантину), але до моменту відкриття провадження у даній справі виконав зобов'язання у повному обсязі, що є підставою для звільнення його від відповідальності за порушення зобов'язання.

Одне лише передбачене законом віднесення введеного карантину до форс-мажорних обставин не свідчить про існування форс-мажору у конкретних правовідносинах сторін, де така обставина може стати форс-мажорною лише у випадку, якщо особа доведе, що конкретний обмежувальний захід, запроваджений в рамках карантину, унеможливує виконання конкретного договору.

Звідси висновки суду апеляційної інстанції про наявність підстав для звільнення відповідача від відповідальності за порушення зобов'язання, є необґрунтованими.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 03 серпня 2022 року у справі № 914/374/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637015>

ФОП звернувся до суду з позовом до АТ «Укрпошта» та банку про визнання гарантії, виданої банком на забезпечення виконання зобов'язання принципала – ФОП, такою, що не підлягає виконанню.

На виконання умов договору, укладеного за результатами публічних закупівель, позивач надав АТ письмову банківську гарантію, за умовами якої банк як гарант, зобов'язалось виплатити на користь АТ, як бенефіціара, суму гарантії, зокрема у разі невиконання або неналежного виконання принципалом (позивачем) своїх зобов'язань за договором.

Позивач повідомив покупця щодо неможливості поставки запасних частин до причепів та напівпричепів у зв'язку з військовою агресією рф проти України, настанням форс-мажорних обставин, відсутністю логістики та підвищенням цін на запчастини.

ТТП України листом від 28 лютого 2022 року за № 2024/02.0-7.1 засвідчила форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

Що ж до віднесення девальвації гривні відносно іноземних валют до обставин непереборної сили, Верховний Суд відзначає, що ключовою ознакою форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання. Форс-мажор, або ж обставини непереборної сили, – це надзвичайні та невідворотні обставини, настання яких призвело до об'єктивної неможливості виконати зобов'язання. Водночас сама по собі, зокрема, збройна агресія проти України, девальвація гривні, воєнний стан, не може автоматично означати звільнення від виконання будь-ким в Україні будь-яких зобов'язань, незалежно від того, існує реальна можливість їх виконати чи ні. Воєнний стан, девальвація гривні, як обставини непереборної сили, звільняє від відповідальності лише у разі, якщо саме внаслідок пов'язаних із нею обставин компанія/фізична особа не може виконати ті чи інші зобов'язання.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 15 червня 2023 року у справі № 910/8580/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111675747>

Міністерство оборони України звернулось до суду з позовом до Підприємства про стягнення штрафних санкцій за державним контрактом.

Суди попередніх інстанцій, ухвалюючи оскаржувані рішення в частині зменшення штрафних санкцій виходили з того, що обґрунтовуючи клопотання про зменшення штрафних санкцій Підприємство посилалось на те, що, у даному випадку, штрафні санкції є неспіврозмірними та невиправданими, враховуючи, що причиною неналежного виконання зобов'язань були обставини непереборної сили (перебування спеціалістів на лікарняному внаслідок захворювання на COVID-19 та військова агресія російської федерації проти України), з огляду на відсутність доказів понесення Міністерством збитків.

Воєнний стан на території України не означає, що підприємство не може здійснювати підприємницьку діяльність та набувати кошти. Більше того, держава на даний час заохочує розвиток підприємницької діяльності з метою позитивного впливу на економіку країни (зменшення податків, митних платежів тощо).

Відтак, суди дійшли висновку, що одне лише передбачене законом віднесення введеного воєнного стану до форс-мажорних обставин не свідчить про існування форс-мажору у конкретних правовідносинах сторін, де така обставина може стати форс-мажорною лише у випадку, якщо особа доведе, що конкретний обмежувальний захід, запроваджений в рамках воєнного стану унеможливорює виконання конкретного договору.

У той же час, судами було встановлено, що стягнення з підприємства значних сум штрафних санкцій під час воєнного стану може призвести до негативних наслідків для нього. При цьому для Міністерства не матиме негативних наслідків зменшення розміру пені та штрафу, оскільки наявність збитків та погіршення фінансового становища Міністерства ним не доведено.

Беручи до уваги наведені обставини, дотримуючись принципу збалансованості інтересів сторін, суди дійшли висновку, що справедливим і розумним у контексті обставин даної справи буде зменшення розміру заявлених до стягнення штрафних санкцій на 80%.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 02 листопада 2023 року у справі № 910/13000/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114652269>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 12 жовтня 2023 року у справі № 908/1620/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187073>

Фермерське господарство звернулося до суду з позовом до ТОВ, в якому просило суд: стягнути з відповідача заборгованість за поставлену пшеницю врожаю 2021 року за договором, а також нарахованих на суму основного боргу 3% річних та інфляційних втрат.

Позов обґрунтований з посиланням на неналежне виконання відповідачем зобов'язання з оплати поставленого за договором товару.

Відповідач зазначив про форс-мажорні обставини, обумовлені військовою агресією проти України, що стало підставою для введення воєнного стану із 05:30 ранку 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», а також надав сертифікат № 2300-22-0910 про форс-мажорні обставини, датований 23.09.2022 № 03.3/273.

Існування форс-мажорних обставин звільняє сторону договору саме від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, а не від обов'язку виконати це зобов'язання після припинення таких обставин. У випадку виникнення обставин непереборної сили, термін виконання зобов'язань сторін за договором може просто переноситись (продовжуватися) на строк, протягом якого діють такі обставини та їх наслідки.

Матеріали справи не містять відомостей про те, що позивач перебуває в кращому становищі порівняно з відповідачем з огляду на запровадження в державі воєнного стану. Оприлюднення листа Торгово-промислової палати України від 28.02.2022, так і наявність сертифікату ТПП України про форс-мажорні обставини не є безумовною підставою для звільнення від виконання договірних зобов'язань.

Введення воєнного стану на території України є форс-мажором та є підставою для звільнення від відповідальності за порушення договору тільки в тому випадку, якщо саме ця обставина стала підставою для невиконання договірних зобов'язань. Тобто підлягає доведенню зв'язок між невиконанням зобов'язань і воєнними діями в Україні.

Водночас позивач та відповідач знаходяться в однакових умовах і введення воєнного стану на території України подібно впливає на них як на суб'єктів господарювання.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 12 жовтня 2023 року у справі № 908/1620/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187073>

Банк звернувся до суду з позовом про стягнення з відповідача на свою користь заборгованості за кредитним договором.

Позовні вимоги мотивовані тим, що на порушення умов укладених між банком та відповідачем кредитних договорів, відповідач відмовляється виконувати свої зобов'язання з повернення боргу в строки та на умовах, встановлених сторонами в кредитних договорах через що виникла заборгованість.

Суд першої інстанції задовольнив позов повністю. Суд апеляційної інстанції змінив рішення суду першої інстанції в частині зменшення належних до стягнення сум пені за кредитними договорами.

Звертаючись з касаційною скаргою, відповідач доводив, зокрема, що оскільки заборгованість виникла внаслідок фінансової кризи 2008 року, яка, на думку заявника, є обставиною за яку жодна зі сторін не повинна відповідати (форс-мажор), та, відповідно звільняє відповідача від виконання зобов'язань.

Статтею 617 ЦК України встановлено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Дійсно існування світової економічної кризи, що виникла наприкінці 2008 року є загальновідомим фактом, не потребує доведення та могла перешкодити своєчасному розрахунку з позивачем.

Водночас, існування такої обставини не може повністю звільнити боржника від виконання зобов'язань за договором, оскільки фінансова криза негативно вплинула на грошовий обіг та можливість вчасного виконання господарських зобов'язань не лише на відповідача, а й на фінансову установу, яка в свою чергу мала також фінансові зобов'язання, зокрема за депозитними договорами.

При цьому, суд при прийнятті рішення врахував ці обставини та суттєво зменшив розмір неустойки, яка підлягала до сплати за умовами договору.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 07 лютого 2019 року у справі № 460/15908/13-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79744787>

1.3. Повідомлення про існування форс-мажорних обставин

Міноборони у червні 2020 року шляхом публічної закупівлі уклало з ТОВ «Захисні технології України» договір постачання двох партій товару (обмундирування).

Постачальник через простій підприємства, викликаний пандемією COVID-19 і запровадженням через це карантином, внаслідок якого більшість працівників взяли відпустку за свій рахунок, не зміг вчасно виконати зобов'язання, про що повідомив Міноборони. Стверджуючи, що мають місце форс-мажорні обставини, пропонував контрагенту продовжити строк поставки першої партії товару (1 500 шт.) і розірвати договір в частині поставки другої партії товару (1 750 шт.). У зв'язку з залишенням Міноборони без задоволення пропозиції про внесення відповідних змін до договору постачальник звернувся до суду.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції в оскаржуваному рішенні дійшов висновку, зокрема, що позивач в порушення п.8.2 Договору не дотримався строку повідомлення відповідача про виникнення обставин непереборної сили.

Потрібно розрізняти вчасне повідомлення сторони про виникнення форс-мажорних обставин (яке сторона має зробити у передбачений договором строк) від звернення до ТПП за отриманням сертифікату, яке є можливим лише після порушення виконання зобов'язання. Через це сертифікат ТПП може бути отриманий значно пізніше за дату, коли сторона з'ясувала неможливість виконання договору через вплив форс-мажорних обставин.

Саме ж повідомлення про форс-мажор має бути направлено іншій стороні якнайшвидше. Хоча й форс-мажорні обставини впливають, як правило, на одну сторону договору (виконавця), але вони мають негативні наслідки насамперед для іншої сторони договору, яка не отримує його належне виконання. Отже, своєчасне повідомлення іншої сторони про настання форс-мажорних обставин спрямоване на захист прав та інтересів іншої сторони договору, яка буде розуміти, що не отримає вчасно товар (роботи, послуги) та, можливо, зможе зменшити негативні наслідки форс-мажору.

Водночас неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини позбавляє сторону, яка порушила цей обов'язок, права посилаючись на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності, якщо це передбачено договором (втрата стороною права посилаючись на форс-мажор).

Положення укладеного сторонами договору прямо не передбачають юридичні наслідки того, що постачальник не повідомив замовника в строки, визначені договором, про факт настання таких обставин (із посиланням на відповідний сертифікат ТПП чи без нього).

У зв'язку з цим відсутні підстави вважати, що порушення ТОВ передбаченого договором строку повідомлення Міноборони про настання форс-мажору означає автоматичну втрату товариством права посилатись на форс-мажор у відносинах з контрагентом.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 31 серпня 2022 року у справі № 910/15264/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967>

Аналогічний висновок викладено у постановках КГС ВС від 23 серпня 2023 року у справі № 910/6234/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113269474>; від 12 вересня 2024 року у справі № 910/14950/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121660724>; від 01 серпня 2024 року у справі № 911/1786/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120973621>; від 25 червня 2024 року у справі № 910/5681/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120024849>

ТОВ подало до суду у справі зустрічну позовну заяву про визнання розірванням договору поставки та визнання відсутності права вимоги виконання зобов'язання в натурі. Зустрічні позовні вимоги мотивовані форс-мажорними обставинами, що унеможливили виконання зобов'язань за договором і тривали більше 30 днів та які були викликані повномасштабною військовою агресією російської федерації проти України.

Отримання сертифіката вже після розірвання договору не впливає на його юридичну силу та правову природу, адже відповідно до пункту 6.2 Регламенту засвідчення ТПП України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) сертифікати видаються ТПП для засвідчення форс-мажорних обставин щодо зобов'язань, строк виконання яких настав, і законодавство не містить вимог щодо строку, протягом якого відповідний сертифікат має бути отриманий.

Водночас потрібно розрізняти вчасне повідомлення сторони про виникнення форс-мажорних обставин (яке сторона має зробити у передбачений договором строк) від звернення до ТПП за отриманням сертифіката, яке є можливим лише після порушення виконання зобов'язання. Тому сертифікат ТПП може бути отриманий значно пізніше

за дату, коли сторона з'ясувала неможливість виконання договору через вплив форс-мажорних обставин.

КГС ВС погодився з висновками суду апеляційної інстанції щодо наявності обставин, які надали стороні – ТОВ можливість реалізувати своє право на одностороннє розірвання спірного договору в порядку, передбаченому пунктом 8.3 договору, а саме: наявність форс-мажорних обставин; їх тривалість більш ніж 30 днів; направлення іншій стороні повідомлення про дострокове розірвання договору в установленій у ньому строк.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13 грудня 2023 року у справі № 922/193/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115746261>

Державна служба геології та надр України звернулася з позовом до підприємства про анулювання спеціального дозволу на користування надрами від 29 січня 2014 року, наданого підприємству на геологічне вивчення ділянки надр, що знаходиться на території Луганської області, Попаснянський район.

Позивач наполягав на тому, що відповідачем не виконано вимоги особливих умов спеціального дозволу на користування надрами та Угоди про умови користування надрами, обов'язків надрокористувача, передбачених нормами статті 24 Кодексу України про надра, щодо надання звітності й ці порушення підприємством не усунуті. Ці обставини зумовлюють наявність підстав для припинення права відповідача на користування надрами відповідно до пункту 5 частини першої статті 26 Кодексу України про надра.

Суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що невиконання відповідачем своїх обов'язків як надрокористувача обумовлено наявністю обставин непереборної сили, а підстави для припинення права користування надрами у цьому випадку в судовому порядку, за позицією судів, відсутні.

Враховуючи те, що згідно з обставинами цієї справи сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), які виникли 15 червня 2014 року, видано підприємству 15 квітня 2020 року і такий документ вперше було направлено позивачем до Держгеонадра лише 1 червня 2020 року, а також зважаючи на положення розділу 9 «Обставини непереборної сили» Угоди про умови користування надрами, яка зобов'язує надрокористувача повідомляти про виникнення обставин непереборної сили протягом 7 (семи) днів з моменту їхнього виникнення та надати документи, що підтверджують їх настання, колегія суддів

констатувала, що відповідач несвоєчасно (1 червня 2020 року) повідомив позивача про форс-мажорні обставини, які для нього виникли 15 червня 2014 року, у зв'язку з чим позбувся права посилається на їх дію, про що прямо зазначено у пункті 9.3 розділу 9 «Обставини непереборної сили» Угоди про умови користування надрами, з положеннями якої підприємство було обізнане і яка ним підписана.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 04 липня 2023 року у справі № 360/2237/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111981969>

1.4. Докази та доказування існування форс-мажорних обставин

Між АТ «НАК «Нафтогаз України» та АТ «Запоріжгаз» укладено договір купівлі-продажу природного газу.

У зв'язку з порушенням АТ «Запоріжгаз» умов договору купівлі-продажу щодо строків розрахунків за придбаний природний газ АТ «НАК «Нафтогаз України» звернулося до суду з позовом про стягнення з АТ «Запоріжгаз» заборгованості, а також нарахованих на неї пені, трьох процентів річних та інфляційних втрат.

АТ «Запоріжгаз» надало до суду першої інстанції сертифікат Торгово-промислової палати України від 21 червня 2017 року № 7638 про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), яким засвідчено настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), а саме: її/бездіяльності третіх осіб/органів державної влади призвели до унеможливлення виконання відповідачем зобов'язання, визначеного договором з оплати придбаного протягом 2014-2015 років природного газу в частині обсягів виробничо-технологічних витрат та нормованих втрат, які не були враховані при встановленні тарифів на розподіл природного газу.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Постановою суду апеляційної інстанції рішення місцевого господарського суд змінено, позов задоволено повністю.

Сертифікат видається торгово-промисловою палатою за зверненням однієї зі сторін спірних правовідносин (сторін договору), яка (сторона) оплачує (за винятком суб'єктів малого підприємництва) послуги торгово-промислової палати. Водночас інша сторона спірних правовідносин (договору) позбавлена можливості надати свої доводи і вплинути на висновки торгово-промислової палати.

Таке засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) може вважатися достатнім доказом про існування форс-мажорних обставин для сторін договору, якщо вони про це домовилися, але не пов'язує суд у випадку виникнення спору між сторонами щодо правової кваліфікації певних обставин як форс-мажорних.

Звідси ОП КГС ВС зазначає, що сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом про їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами. Адже визнання сертифіката торгово-промислової палати беззаперечним та достатнім доказом про існування форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) без надання судом оцінки іншим доказам суперечить принципу змагальності сторін судового процесу.

За таких обставин суди попередніх інстанцій правильно оцінили сертифікат Торгово-промислової палати України від 21.06.2017 № 7638 про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), наданий АТ «Запоріжгаз», з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 19 серпня 2022 року у справі № 908/2287/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837295>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановках КГС ВС від 04 жовтня 2022 року у справі № 927/25/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106976051>; від 04 вересня 2024 року у справі № 910/5550/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121403243>; від 27 серпня 2024 року у справі № 915/321/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121383317>; від 30 липня 2024 року у справі № 910/17079/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120925745>; від 20 червня 2024 року у справі № 910/1779/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119896214>

Позивач з червня 2020 року орендував у ТОВ приміщення у ТРЦ «Retroville». При укладенні договору орендар сплатив орендодавцю гарантійний платіж.

Із початком військової агресії з боку рф (24 лютого 2022 року) ТРЦ «Retroville» не працював, а 20 березня 2022 року будівля ТРЦ була частково зруйнована внаслідок ракетного обстрілу, що викликало неможливість користування орендованим приміщенням.

Позивач звернулося до суду з позовом про розірвання договору оренди з підстав існування обставин непереборної сили та стягнення гарантійного платежу. ТОВ також звернулося до суду із зустрічним позовом про розірвання договору оренди з підстав порушення орендарем грошових зобов'язань за цим договором.

Позивач (за первісним позовом), обґрунтовуючи позовну вимогу про розірвання Договору оренди, послався на лист ТПП від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 як на існування обставин непереборної сили (форс-мажору).

Лист ТПП від 28 лютого 2022 року №2024/02.0-7.1 не є доказом настання форс-мажорних обставин для всіх без виключення суб'єктів господарювання України з початком військової агресії російської федерації. Кожен суб'єкт господарювання, який в силу певних обставин не може виконати свої зобов'язання за окремо визначеним договором, має доводити наявність в нього форс-мажорних обставин.

Водночас сертифікат ТПП не є єдиним або обов'язковим доказом існування форс-мажорних обставин; наявність форс-мажорних обставин може доводитися й іншими доказами, якщо інше не передбачено законом або договором.

Лист ТПП від 28 лютого 2022 року №2024/02.0-7.1 є документом загального інформаційного характеру, цей лист не може вважатися сертифікатом ТПП, виданим відповідно до положень статті 14-1 Закону «Про торгово-промислові палати в Україні» і не є доказом настання форс-мажору (обставин непереборної сили) для певного суб'єкта господарювання у конкретному зобов'язанні.

Водночас Верховний Суд звертає увагу, що навіть за відсутності сертифіката ТПП, отриманого в передбаченому законом порядку, сторона не позбавлена можливості доводити наявність форс-мажорних обставин іншими доказами, якщо інше не встановлено законом чи договором.

Суди у цій справі не встановили, що закон або договір імперативно вимагають засвідчувати існування форс-мажорних обставин виключно сертифікатом ТПП. Отже, висновки про відсутність форс-мажорних обставин через неотримання стороною договору сертифіката ТПП є передчасними.

Сторонами не заперечується, що з 24 лютого 2022 року ТРЦ «Retroville» не працював, а 20 березня 2022 року будівля ТРЦ «Retroville», в якому

знаходиться орендоване позивачем приміщення, була частково зруйнована внаслідок влучання ракетної зброї. Остання обставина є також загальновідомою та не потребує доказування.

Суди цього не врахували та не надали оцінки обставинам, які мають суттєве значення для вирішення спору, а саме – чи була військова агресія російської федерації та влучання ракети у будівлю ТРЦ «Retroville» обставинами непереборної сили, якщо так, то протягом якого періоду часу існували форс-мажорні обставини і чи виникло внаслідок цього у орендаря право на розірвання договору відповідно до п. 8.16 Загальної частини Договору оренди.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13 вересня 2023 року у справі № 910/7679/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928509>

Аналогічний висновок викладений у постанові КГ ВС від 09 липня 2024 року у справі № 910/11718/22 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/120341839>

ФОП звернувся до суду з позовом до АТ «Укрпошта» та банку про визнання гарантії, виданої банком на забезпечення виконання зобов'язання принципала – ФОП, такою, що не підлягає виконанню.

На виконання умов договору, укладеного за результатами публічних закупівель, позивач надав АТ письмову банківську гарантію, за умовами якої банк як гарант, зобов'язалось виплатити на користь АТ, як бенефіціара, суму гарантії, зокрема у разі невиконання або неналежного виконання принципалом (позивачем) своїх зобов'язань за договором.

Позивач повідомив покупця щодо неможливості поставки запасних частин до причепів та напівпричепів у зв'язку з військовою агресією рф проти України, настанням форс-мажорних обставин, відсутністю логістики та підвищенням цін на запчастини.

ТТП України листом від 28 лютого 2022 року за № 2024/02.0-7.1 засвідчила форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

Покликання скаржника на те, що збройна агресія російської федерації та введення воєнного стану є загальновідомою обставиною, що підтверджується листом ТПП України, не мотивує та не обґрунтовує як саме вказані обставини вплинули на виконання обов'язку з поставки товару саме за спірним договором.

Лист ТПП України від 28 лютого 2022 року є загальним офіційним документом та не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин. При цьому позивач не був позбавлений можливості звертатися до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП за отриманням відповідного сертифіката про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), дотримуючись порядку, встановленого Регламентом ТПП України від 18 грудня 2014 року, саме за спірним зобов'язанням.

Суд наголошує, що наявність сертифікату ТПП України про форс-мажор суд має оцінювати у сукупності з іншими доказами, тобто дані обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку. Водночас сторона, яка посилається на форс-мажор, з урахуванням умов Договору у даній справі, має довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати конкретне зобов'язання.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 15 червня 2023 року у справі № 910/8580/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111675747>

Міністерство оборони України звернулося до суду з позовом до ТОВ про стягнення штрафних санкцій у зв'язку з неналежним виконанням зобов'язань за державним контрактом на поставку (закупівлю) товарів оборонного призначення в частині своєчасного постачання товару.

Відповідач, обґрунтовуючи підстави зменшення штрафних санкцій, посилався на те, що прострочення поставки товару, обумовленого контрактом, сталося внаслідок виникнення форс-мажорних обставин у його контрагента. На підтвердження вказаних обставин, у матеріалах справи наявні Сертифікат про форс-мажорні обставини Болгарської торгово-промислової палати, копії висновку Торгово-промислової палати України про істотну зміну обставин, сертифікату про форс-мажорні обставини Київської обласної (регіональної) торгово-промислової палати.

Верховний Суд звернув увагу, що дослідивши надані позивачем докази в їх сукупності, судом апеляційної інстанції встановлено, що:

- висновок ТПП України стосується можливості внесення змін до Контракту згідно з приписами статті 652 ЦК України, зокрема, щодо строків постачання товарів до 10.06.2023, а не для підтвердження форс-мажорних обставин, які б слугували підставою для звільнення відповідача від відповідальності;
- Сертифікат про форс-мажорні обставини Київської обласної (регіональної) ТПП був виданий у зв'язку з наявністю сертифікату про форс-мажорні обставини Болгарської торгово-промислової палати;
- Сертифікат про форс-мажорні обставини Болгарської торгово-промислової палати не підтверджує неможливості виконання саме Контракту, укладеного між сторонами у даному спорі, а доводить недодержання своїх обов'язків контрагентом відповідача;
- форс-мажорні обставини, зазначені у сертифікаті про форс-мажорні обставини Київської обласної (регіональної) торгово-промислової палати та сертифікаті про форс-мажорні обставини Болгарської торгово-промислової палати, не свідчать про відсутність вини відповідача за неналежне виконання зобов'язань за Контрактом;
- відповідачем не доведено те, що належне виконання зобов'язань за Контрактом виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності;
- відсутність у даному спорі виключного випадку (відсутність документального підтвердження) для зменшення сум штрафних санкцій.

Тому, беручи до уваги дискреційний характер питання зменшення штрафних санкцій, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про відсутність підстав для зменшення розміру заявлених до стягнення штрафних санкцій. КГС ВС залишив без змін постанову апеляційного суду, якою позов задоволено повністю.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 30 липня 2024 року у справі № 910/17079/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120925745>

Подібний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС У від 04 вересня 2024 року у справі № 910/5550/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121403243>

Мале приватне підприємство звернулося до ТОВ з позовом про стягнення заборгованості за договором купівлі-продажу.

Відповідач як продавець не виконав умови договору та не поставив у визначені його умовами строки товар, у зв'язку з чим позивач набув право вимагати сплати неустойки у розмірі 0.5 % від вартості непоставленого товару відповідно до договору.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили частково, стягнути неустойку у зменшеному розмірі.

Звертаючись з касаційною скаргою, відповідач зазначав, що суди не спростували самого факту існування форс-мажорних обставин, не взяли до уваги ці обставини, вказані у сертифікаті Рівненської торгово-промислової палати № 5600-19-0202 від 05.06.2019, що свідчить про порушення статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» та статті 218 ГК України, тому безпідставно застосували неустойку за невиконання договору.

Як свідчать встановлені судами обставини справи у розділі 10 договору купівлі-продажу сторони погодили, що задовільним доказом існування форс-мажорних обставин, які не надають змоги виконати умови цього договору на умовах та у строки, визначені ним, а також їх тривалість є письмовий висновок, виданий Торгово-промисловою палатою України або офіційний текст законодавчих актів, що вступили в силу.

Водночас, частиною першою статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, передбачено, що Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю.

З огляду на викладене, виходячи з наведених норм законодавства та умов договору, підтвердженням існування форс-мажорних обставин є відповідний сертифікат Торгово-промислової палати України, тому суди попередніх інстанцій дійшли підставного висновку про те, що надані відповідачем докази не є свідченням існування обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин), які звільняють сторін від відповідальності за невиконання умов договору купівлі-продажу, а саме стягнення неустойки.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 26 травня 2020 року у справі № 918/289/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89651640>

АТ звернулося з позовом до ТОВ про стягнення пені та штрафу за порушення строків поставки товару за договором про закупівлю товарів. Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позовних вимог, оскільки вважали наявними обставини непереборної сили в розумінні положень розділу 8 договору, укладеного сторонами.

Висновок суду апеляційної інстанції, що сертифікат Івано-Франківської ТПП є належним підтвердженням існування форс-мажорних обставин щодо обов'язку відповідача поставити позивачу товар за укладеним договором є помилковим, оскільки він не узгоджується з умовою пункту 8.3. договору, яким передбачено, що доказом виникнення обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) та строку їх дії є відповідні документи, які видаються компетентним органом, зокрема: відповідний документ ТПП України, а також суперечить абзацу 4 пункту 4.2 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Тобто, оскільки сторони в договорі передбачили, що підтвердженням існування форс-мажорних обставин є відповідний документ саме ТПП України, то сертифікат Івано-Франківської ТПП не може засвідчувати такі обставини.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 26 липня 2023 року у справі № 909/1043/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112431668#>

Нацполіція звернулася до суду з позовом до ТОВ про стягнення коштів у зв'язку з неналежним виконанням відповідачем умов договору щодо строку поставки та надання зразку товару.

Судами попередніх інстанцій у задоволенні позову відмовлено, оскільки за висновками судів, відповідач довів неможливість виконання зобов'язання за договором щодо своєчасного надання зразку товару та своєчасної поставки товару через настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), що підтверджено сертифікатом Вінницької ТПП, тобто довів наявність підстав для звільнення відповідача від відповідальності за вказаними порушеннями.

Звертаючись з касаційною скаргою, позивач звертав увагу, зокрема, що суди встановили наявність обставин непереборної сили (форс-мажорні обставини) на підставі неналежного та недопустимого доказу, яким є сертифікат Вінницької ТПП, оскільки за умовами пункту 10.4 договору настання таких обставин має підтверджуватися виключно сертифікатом Торгово-промислової палати України.

Статтею 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» визначено, що ТПП України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) шляхом видачі сертифікату про такі обставини.

На офіційному сайті ТПП України оприлюднено Розпорядження Президента ТПП України від 25.02.2022 № 3, в якому встановлено, що тимчасово, на період дії воєнного стану на території України до припинення або скасування воєнного стану на території України, уповноважені регіональні торгово-промислові палати, в тому числі й Вінницька ТПП, мають право за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб засвідчувати форс-мажорні обставини з усіх питань, що належать до компетенції ТПП України, в тому числі передбачених п. 4.2 Регламенту.

Тому правомірним є висновок, що поданий відповідачем сертифікат Вінницької ТПП України є належним доказом. В зазначеному сертифікаті Вінницької ТПП зазначено про дію форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які унеможливають виконання договору відповідачем, а саме: військова агресія РФ проти України, масові ракетні обстріли об'єктів критичної інфраструктури України, в тому числі у Вінницькій області, що спричинили системні аварії української енергосистеми, масові екстрені відключення електроенергії, введення планових та аварійних відключень споживачів по всій території України; дата настання форс-мажорних обставин 15.11.2022, дата закінчення - тривають на 16.12.2022.

Також відповідач листом повідомив позивача про відсутність можливості виконати належним чином свої зобов'язання у зв'язку із настанням форс-мажорних обставин.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 18 вересня 2024 року у справі № 910/1345/24 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122153505>

Підприємство звернулось до суду з позовом до ТОВ про стягнення збитків, штрафу, пені.

Позовні вимоги обґрунтовані неналежним виконанням ТОВ зобов'язань за договором поставки у частині своєчасної поставки товару.

На підтвердження неможливості виконати зобов'язання за договором через настання обставин надзвичайного характеру, які ТОВ не могло передбачити на час укладення договору, ТОВ надано, зокрема, сертифікат від 14.12.2020 № 1200-20-1964 про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), виданий Дніпропетровською торгово-промисловою палатою на підставі статей 14, 141 Закону України «Про торгово-промислові палати України». Водночас підприємство вважало, що таким органом є Торгово-промислова палата України.

Суди попередніх інстанцій у задоволенні позовних вимог відмовили.

Відповідно до пункту 10.5 договору достатнім доказом існування і тривалості події форс-мажору є надання свідоцтва, виданого Торговою палатою відповідної країни, або офіційних текстів законодавчих актів, що набрали чинності.

Аналіз змісту пункту 10.5 договору свідчить, що правила, встановлені статтею 213 ЦК України не дозволяють однозначно визначити зміст відповідної умови договору щодо органу, повноважного засвідчити настання форс-мажорних обставин.

Оскільки ці правила не дають можливості визначити справжній зміст відповідної умови договору поставки щодо органу, повноважного засвідчити настання форс-мажорних обставин, суди дійшли висновку про застосування тлумачення "contra proferentem".

Пункт 10.5 був включений у договір саме в редакції підприємства, яке, з огляду на принцип "contra proferentem", і повинно нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови, у зв'язку з чим при з'ясуванні (визначенні) органу, повноважного видати сертифікат про настання форс-мажорних обставин за договором, а також враховуючи ту обставину, що у попередніх договорах поставки чітко та однозначно у пункті 10.3 було погоджено, що достатнім доказом наявності форс-мажорних обставин є документ, виданий Торгово-промисловою палатою України; роз'яснення Торгово-промислової палати України, викладені у листі від 01.06.2021 № 1508/05-7.4 на адресу президента Дніпропетровської ТПП, в якому підтверджено засвідчення форс-

мажорних обставин та видачу уповноваженим органом Дніпропетровською ТПП, відповідного сертифіката №1200-20-1964 від 14.12.2020, суди дійшли висновку про те, що належним підтвердженням існування форс-мажорних обставин є відповідний сертифікат Дніпропетровської торгово-промислової палати, тобто надані ТОВ докази є належним свідченням існування обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин), які звільняють сторону від відповідальності за невиконання умов договору, а саме стягнення неустойки, штрафу та відшкодування збитків.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 25 січня 2022 року у справі № 904/3886/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановах КГС ВС від 22 червня 2022 року у справі № 904/5328/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105100746>; від 17 серпня 2022 року у справі № 922/854/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105793167>

ТОВ звернулось до господарського суду з позовом до ТПП України про визнання незаконною відмови про засвідчення форс-мажорних обставин та про зобов'язання ТПП України розглянути заяву про засвідчення форс-мажорних обставин.

Законом України «Про торгово-промислові палати України» до компетенції відповідача віднесено вирішення питання, чи є вказані у поданій позивачем заяві обставини форс-мажорними (обставини непереборної сили) і в цьому випадку суд не вправі замість ТПП України надавати оцінку чи є викладені позивачем в заяві обставини форс-мажорними (обставинами непереборної сили).

Заявляючи вимогу про зобов'язання відповідача розглянути заяву про засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), позивач вимагає від суду фактично підмінити ТПП України, що є неприпустимим, оскільки саме до повноважень зазначеного органу в силу положень частини 3 статті 14 Закону України «Про торгово-промислові палати України» віднесено засвідчення форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили) за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб.

Відмовляючи у задоволенні позову, господарські суди правильно виходили з того що, зважаючи на зміст позовних вимог у даній справі,

навіть у разі прийняття судом рішення про захист прав позивача в обраний ним спосіб, фактично його права не будуть відновлені, оскільки рішення суду про зобов'язання відповідача розглянути заяву позивача про засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) не тягне за собою виникнення у ТПП України обов'язку видати позивачу сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин, оскільки вирішення цього питання так і залишиться на розсуд відповідача.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 29 березня 2018 року у справі № 910/7036/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73081565>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 03 травня 2018 року у справі № 906/1024/16: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74002142>

Служба автодоріг та ПП уклали три договори на закупівлю послуг з обслуговування наземних видів транспорту (послуги з експлуатаційного утримання автомобільних доріг загального користування державного значення Житомирської області).

Служба автодоріг (з посиланням на відповідні пункти договорів) повідомила підприємство про одностороннє розірвання договорів з 21 квітня 2022 року внаслідок невиконання підрядником своїх зобов'язань через форс-мажорні обставини.

ПП звернулося до суду з позовом, в якому просило визнати дії Служби автодоріг щодо одностороннього розірвання договорів протиправними, укладені договори – дійсними, а встановлені договорами правовідносини – чинними.

Верховний Суд звертає увагу скажника на те, що ПП не стверджує про наявність форс-мажорних обставин і не доводить їх існування. Навпаки, правова позиція ПП «Автомагістраль» побудована на тому, що підприємство, не зважаючи на обставини, пов'язані із військовою агресією та воєнним станом, мало можливість виконувати свої зобов'язання за договором.

Посилання на наявність обставин форс-мажору використовується стороною, яка позбавлена можливості виконувати договірні зобов'язання належним чином, для того, щоб уникнути застосування до неї негативних наслідків такого невиконання. Інша ж сторона договору може доводити лише невиконання / неналежне договору контрагентом, а не наявність у нього форс-мажорних обставин

(як обставин, які звільняють сторону від відповідальності за невиконання).

Доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору. Тому, безпідставним є посилання скаржника про наявність у ПП як контрагента за договорами форс-мажорних обставин та надання відповідних доказів.

Верховний Суд також відхиляє посилання скаржника на суперечливу поведінку позивача, який в інших судових справах посилався на обставини форс-мажору і не вбачає порушення судами попередніх інстанцій вимог статті 236 ГПК. Боржник, який допустив невиконання чи неналежне виконання зобов'язання має право доводити, що це відбулося внаслідок дії непереборної сили. Отже, форс-мажор може впливати на виконання одного договору / зобов'язання і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання, стану боржника.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 07 червня 2023 року у справі № 906/540/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972413>

ПАТ «НАК "Нафтогаз України"» звернулось до суду з позовною заявою до ПАТ «Луганськгаз» про стягнення заборгованості за договором на купівлю-продаж природного газу.

Позов обґрунтовано неналежним виконанням відповідачем умов договору.

Відповідач зазначив, що внаслідок проведення бойових дій та дії інших негативних факторів, які мають загальновідомий характер, з липня 2014 року, ПАТ «Луганськгаз» стало неспроможним виконувати належним чином свої зобов'язання за договором і було вимушено звернутись до ТПП України з заявою про встановлення та підтвердження дії форс-мажорних обставин, з метою отримання висновку (сертифікату) про підтвердження існування на території м. Луганська та Луганської області обставин непереборної сили (форс-мажору).

ТПП України було розглянуто заяву товариства та видано сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) від 19 вересня 2014 року № 583.

Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що такі обставини були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку виконання господарського зобов'язання.

Таким чином, доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання. Саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору.

Ухвалюючи судові рішення у цій справі, ані суд першої інстанції, ані суд апеляційної інстанції не здійснив оцінку доводів відповідача щодо настання/відсутності форс-мажорних обставин, не дослідили та не надали належної оцінки такому вагомому доказу, наданому відповідачем на підтвердження настання форс-мажорних обставин, зокрема Сертифікату ТПП України. Судами взагалі не надано оцінки ані змісту ані обставинам викладеним у названому сертифікаті ТПП України.

Суди попередніх інстанцій не здійснили оцінки таких вирішальних, ключових і доречних питань необхідних для вирішення цієї справи, як такі: чи є обставини на які посилається відповідач форс-мажорними; чи такі обставини унеможливають виконання його зобов'язань за договором; чи наявний причинно-наслідковий зв'язок між обставинами виникнення форс-мажору (у разі підтвердження таких обставин) та наслідками неможливості виконання своїх зобов'язань відповідачем за договором; чи наявні дії зовнішнього характеру, які виникли без вини та всупереч волі та бажанню відповідача, які не можна було ні передбачити, ні уникнути; чи стало неможливим повною мірою здійснювати господарську діяльність та виконати зобов'язання, передбачені укладеним договором, у разі підтвердження наявності таких обставин та чи настав строк виконання зобов'язання.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 17 грудня 2020 року у справі № 913/785/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93783819>

Схожий висновок викладено у постанові КГС ВС від 19 вересня 2024 року у справі № 910/671/24: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121782590>

АТ «Укргазвидобування» звернулось до суду з позовом до ТОВ «ДРІЛЛТЕХ ІМПОРТ» про стягнення штрафу та пені за порушення строків поставки за договором поставки.

Господарський суд позов задовольнив частково. Апеляційний суд скасував рішення господарського суду та відмовив в позові, оскільки, зокрема, матеріалами справи підтверджена наявність у відповідача обставин непереборної сили, які звільняють його від відповідальності за порушення зобов'язання.

Суд апеляційної інстанції не з'ясував, чи містять наведені у сертифікаті ТПП України №8168 від 26 червня 2018 року обставини непереборної сили ознаки надзвичайності та невідворотності, що об'єктивно унеможливили належне виконання відповідачем свого обов'язку за договором поставки.

Саме лише посилання сторони у справі на наявність обставин непереборної сили та надання відповідних доказів в підтвердження своїх доводів не може вважатися безумовним доведенням відповідних обставин, яке не потребує оцінки суду, оскільки саме суд повинен на підставі наявних у матеріалах доказів встановити, чи дійсно такі обставини, на які посилається сторона, є надзвичайними і невідворотними, що об'єктивно унеможливили належне виконання стороною свого обов'язку.

Також не може вважатися належним дослідженням та встановленням наявності або відсутності обставин непереборної сили, що об'єктивно унеможливили своєчасне виконання відповідачем своїх обов'язків за договором поставки, саме лише дослідження місцевим господарським судом обставин повідомлення відповідачем про форс-мажорні обставини позивача відповідно до умов договору.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 16 липня 2019 року у справі № 917/1053/18 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83087003>

Подібний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 19 вересня 2024 року у справі № 910/671/24: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121782590>

1.5. Зміна та розірвання договору (статті 651, 652 ЦК України) у разі існування форс-мажорних обставин

КМУ ініціював створення національної супутникової системи зв'язку відповідно Загальнодержавної (Національної) космічної програми України на 2003-2007 роки.

У 2009 році ДП «Укркосмос» залучило кредитні кошти у розмірі 292,4 млн доларів США від нерезидента на реалізацію проекту "Либідь" під гарантії КМУ та уклало договір з підрядником. Також уклало договір з Мінфіном про порядок відшкодування витрат державного бюджету, які можуть виникнути на виконання гарантійних зобов'язань КМУ, відповідно до якого зобов'язалося відшкодувати державі понесені нею витрати, пов'язані із гарантійними зобов'язаннями з повернення та обслуговування кредиту.

Втім, програма «Либідь» так і не була виконана, зокрема, й внаслідок окупації російською федерацією у 2014 році частини території України. Витрати державного бюджету на обслуговування та погашення боргу ДП «Укркосмос» перед Канадською експортною агенцією склали 349,6 млн доларів США.

Звертаючись до суду, ДП «Укркосмос» вважав, що існують підстави для визнання недійсною умови договору щодо моменту, з якого позивач має відшкодувати державі витрати, а також посиляючись, зокрема, на збройну агресію РФ проти України, вимагав змінити п.3.6. через істотну зміну обставин на підставі приписів статті 652 ЦК України.

На відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад, у силу збільшення для сторони вартості виконуваного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання.

На відміну від форс-мажору істотна зміна обставин не впливає на строк виконання зобов'язань (не змінює його) і не звільняє сторону від відповідальності за невиконання, а дозволяє припинити таке виконання (розірвання договору) чи змінити умови такого виконання або умови договору в цілому (для досягнення балансу інтересів сторін, який був порушений через істотну зміну обставин).

Відтак форс-мажор (стаття 617 ЦК) та істотна зміна обставин (стаття 652 ЦК) є різними правовими ситуаціями, стаття 652 ЦК може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду, чого скажчик не довів відповідно до висновків суду апеляційної інстанції.

Верховний Суд також звертає увагу на те, що внесення змін до договору за рішенням суду є виключною мірою, яка пов'язана з втручанням суду в свободу договору, господарську діяльність сторін, і таке втручання може відбуватися лише у разі виникнення значного і вочевидь несправедливого дисбалансу між інтересами сторін внаслідок зміни обставин.

Зміни, які позивач просив суд внести до договору (визначити, що витрати підлягають відшкодуванню за рахунок надходжень від використання ресурсу супутникового зв'язку), спрямовані на захист інтересів виключно позивача і по суті перекладають на Мінфін всі негативні наслідки від затримки відшкодування понесених ним витрат. Внесення таких змін до договору про відшкодування призведе до істотного порушення балансу інтересів іншої сторони – Мінфіну, адже позивач фактично намагається такими змінами відтермінувати виконання свого обов'язку з відшкодування витрат, понесених державою, на невизначений час до події яка, ймовірно, може і не настати (запуск супутникового зв'язку і початок його комерційної експлуатації). Скажчик не надав доказів, з яких би вбачався обґрунтований прогноз (етапи) із реалізації ДП «Укркосмос» проекту «Либідь» у майбутньому.

За таких обставин, Верховний Суд погоджується з рішенням судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення позовної вимоги ДП «Укркосмос» щодо внесення змін до умов договору про відшкодування.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 16 серпня 2023 року у справі № 910/17639/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113335881>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 31 серпня 2022 року у справі № 910/15264/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967>

Між позивачем та відповідачем у 2021 році укладено договір на виконання будівельних робіт. У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України відповідачем не виконано в повному обсязі умови договору та повідомлено позивача про наявність форс-мажорних обставин та про намір розірвання договору. Оскільки відповідач не виконав вимоги позивача, останній звернувся з позовом до суду про стягнення коштів.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову. Суди вважали, що оскільки обставини непереборної сили тривали понад 90 календарних днів відповідач скористався своїм правом, передбаченим п. 8.5. договору, та розірвав в односторонньому порядку договір.

Ключовим при визначенні того, чи є договір розірваним, є те, чи виконав відповідач умови договору щодо повідомлення про настання форс-мажорних обставин та строку їх дії.

Надання саме листа ТПП як підтвердження виникнення форс-мажорних обставин не передбачено умовами договору.

Позиція Верховного Суду про те, що лист ТПП від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1 не може прирівнюватися до сертифіката ТПП України про наявність у конкретного суб'єкта форс-мажорних обставин, є сталою та послідовною.

Верховний Суд також звертає увагу, що визнання позивачем (у переписці з відповідачем) факту настання обставин непереборної сили не звільняє іншу сторону договору від обов'язку дотримання умов договору щодо способу повідомлення про настання форс-мажорних обставин та підтвердження їх наявності та строку дії.

Отже, висновки судів попередніх інстанцій про розірвання договору у зв'язку з тривалістю обставин непереборної сили протягом більше ніж 90 днів та про відсутність підстав для стягнення пені і штрафу, є передчасним.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 23 жовтня 2024 року у справі № 922/4801/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122543426>

Компанія звернулась до суду з позовом до Товариства про визнання укладеним договору про внесення змін до договорів суборенди та обслуговування від щодо зменшення платежів за договорами.

Позов обґрунтовано тим, що Компанія з 20 березня 2020 року не могла користуватись орендованими приміщеннями у зв'язку з уведенням карантинних обмежень постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19», що є підставою для внесення змін до договорів суборенди в частині зменшення орендних платежів за період з 20 березня 2020 року до 30 червня 2020 року.

Враховуючи характер спірних правовідносин, Верховний Суд зазначає, що підтвердження форс-мажорних обставин може бути підставою для звільнення від відповідальності за часткове або повне невиконання договірних зобов'язань (що не є предметом розгляду у даній справі), а не для примусового внесення змін до відповідного договору, якщо лише самим договором не передбачено іншого.

Із встановлених судами обставин вбачається, що у спірних договорах суборенди правове регулювання відносин сторін у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин обумовлене саме в контексті відповідальності.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 01 червня 2021 року у справі № 910/9258/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97350258>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КГС ВС від 17 червня 2021 року у справі № 910/9286/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97735203>

Між позивачем та ТОВ укладено договір купівлі продажу трактора. У зв'язку з порушенням товариством умов договору купівлі-продажу щодо передання покупцю придбаного товару, позивач звернувся до суду з позовом про зобов'язання продавця передати йому придбаний товар шляхом поставки згідно з умовами договору купівлі-продажу, стягнути пеню, проценти за користування грошовими коштами до моменту фактичного виконання судового рішення про передачу товару покупцю, а також відшкодувати моральну шкоду.

ТОВ звернулося до суду із зустрічним позовом про розірвання договору купівлі-продажу, зазначаючи про те, що ТОВ у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України та окупацією частини Харківської області, у тому числі смт Мала Данилівка (колишнього Дергачівського району), позбавлене можливості вести господарську діяльність в цьому населеному пункті, де знаходиться і склад з товаром, та не може виконати зобов'язання з поставки товару покупцю через настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Форс-мажор (стаття 617 ЦК України) та істотна зміна обставин (стаття 652 ЦК України) є різними правовими ситуаціями, стаття 652 ЦК України може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду.

Оскільки ТОВ «Техноторг-Дон» здійснювало свою діяльність під час форс-мажорних обставин, товар, за придбання якого позивач сплатив визначену договором ціну, був наявний на складі підприємства, товариство не повідомляло покупця про наявність обставин непереборної сили та не виконало зобов'язання щодо поставки товару покупцю, продавець зобов'язаний передати у власність покупця оплачений ним товар на умовах, передбачених договором купівлі-продажу; за порушення умов укладеного договору сплатити пеню та відшкодувати моральну шкоду.

Оскільки вищенаведеними обставинами спростовуються доводи ТОВ про те, що його представництво було позбавлене можливості вести господарську діяльність в смт. Мала Данилівка та не може виконати зобов'язання з поставки товару покупцю згідно з умовами договору через настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), то правильними є також висновки судів попередніх інстанцій про відмову у задоволенні зустрічного позову ТОВ.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 19 червня 2024 року у справі № 170/332/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119873495>

ТОВ звернулося до суду з позовом до виконавчого комітету міської ради, в якому просило визнати незаконним та скасувати рішення про розірвання договору в односторонньому порядку на надання послуг з вивезення побутових відходів на території міської територіальної громади.

ТОВ зазначало, що відповідач всупереч вимогам чинного законодавства безпідставно прийняв рішення про розірвання в односторонньому порядку договору, оскільки неналежне виконання зобов'язань за цим договором пов'язане зі збройною агресією та введенням на території України воєнного стану. Товариство вказувало на те, що відповідно до сертифікату ТПП України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 засвідчено форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), а тому позивач не міг належним чином та в повній мірі надавати послуги з вивезення побутових відходів на території

міста, що відповідно до частини першої статті 611, статті 617 Цивільного кодексу України звільняє його від відповідальності.

Факт неналежного надання послуг з вивезення твердих побутових відходів підтверджено відповідачем та не заперечується позивачем. Водночас позивач вважає, що не повинен зазнавати негативних наслідків через неналежне виконання зобов'язання за договором, оскільки такі зумовлені настанням обставин непереборної сили (форс-мажору).

Введення воєнного стану на території України є форс-мажором та є підставою для звільнення від відповідальності за порушення договору (тобто від нарахування штрафів/пені), але тільки в тому випадку, якщо саме ця обставина стала підставою для невиконання договірних зобов'язань. Тобто, необхідно довести зв'язок між невиконанням зобов'язань та воєнними діями в Україні.

Як свідчить зміст, положення останнього не містять будь-яких застережень щодо неможливості розірвання договору в односторонньому випадку при існуванні форс-мажору, відтак суд апеляційної інстанції цілком справедливо звернув на це увагу.

Тобто, відповідач реалізував своє право розірвати договір шляхом односторонньої відмови від нього, належним чином довівши наявність необхідного юридичного факту для такої реалізації. При цьому відсутні підстави стверджувати, що така одностороння відмова від договору була застосована як відповідальність за неналежне виконання позивачем зобов'язання.

Також позивач безпідставно вказує на те, що норма частини другої статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» надає відстрочку від виконання зобов'язань за договором, оскільки такий довід зумовлений неправильним трактуванням вказаної норми.

Так, згадана норма розкриває суть форс-мажорних обставин та деталізує перелік останніх. Як уже було зазначено вище, існування форс-мажору є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) зобов'язання та не надає автоматичної відстрочки від виконання останнього, якщо законом чи договором не передбачено протилежне.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 10 квітня 2024 року у справі № 320/4378/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118274566>

Позивач звернувся до суду з позовом до ТОВ про захист прав споживачів, розірвання договору та стягнення грошових коштів.

Між сторонами було укладено договір про надання послуг з підбору та доставки автомобіля, за умовами якого відповідач зобов'язався підібрати та доставити позивачу автомобіль марки «KIA», а позивач – сплатити кошти за договором.

Позивач сплатив кошти за договором, а відповідач взяті на себе зобов'язання за договором не виконав. Натомість надіслав позивачу лист, в якому повідомив про введення в Україні воєнного стану з 24 лютого 2022 року, що є форс-мажорними обставинами, про що зазначила і Торгово-промислова палата України, тому ТОВ «ПЛК Груп» позбавлене можливості виконувати раніше взяті на себе договірні зобов'язання.

У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірного зобов'язання.

Незазначення в договорі про надання послуг з підбору та доставки автомобіля про форс-мажор у межах строків виконання зобов'язання свідчить, що відповідач / продавець, який не доставив замовлений та попередньо оплачений автомобіль, посилаючись на введення воєнного стану, не виконав умови цього договору (доставка замовленого та попередньо оплаченого автомобіля), а позивач не досяг цілей укладення правочину та позбавлений того, на що розраховував при його укладенні, що є істотним порушенням такого договору та підставою для його розірвання.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 11 квітня 2024 року у справі № 482/832/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626712>

1.6. Звільнення від сплати нарахувань за ч. 2 ст. 625 ЦК України в разі настання форс-мажорних обставин

Між сторонами спору (ТОВ) укладено договір транспортування природного газу, за яким у відповідача перед позивачем виникла заборгованість за позитивні добові небаланси природного газу у період лютий - червень 2022 року. Таке прострочення відповідачем виконання грошового зобов'язання стало підставою для пред'явлення позову про стягнення основної заборгованості та нарахувань, передбачених частиною другою статтею 625 ЦК.

В ході розгляду справи судом першої інстанції відповідач погасив основну заборгованість у повному обсязі, що стало підставою для закриття провадження

у цій частині. Позовні вимоги щодо стягнення з відповідача 3% річних та втрат від інфляції суд першої інстанції задовольнив. Суд апеляційної інстанції залишив рішення суду першої інстанції без змін. Рішення судів мотивовані, зокрема, тим, що доводи відповідача про те, що прострочення виконання грошового зобов'язання відбулося у зв'язку із настанням форс-мажорних обставин через воєнну агресію РФ проти України та введенням з 24 лютого 2022 року воєнного стану, є необґрунтованими.

Верховний Суд звертає увагу скаржника на те, що форс-мажор не звільняє сторін договору від виконання зобов'язань і не змінює строків такого виконання, цей інститут спрямований виключно на звільнення сторони від негативних наслідків, а саме від відповідальності за невиконання чи прострочення виконання зобов'язань на період існування форс-мажору.

Отже, суди попередніх інстанцій дійшли правильних висновків про те, що нарахування у вигляді інфляційних втрат та 3% річних, що передбачені частиною другою статті 625 ЦК України, за своєю правовою природою не є правовою відповідальністю (штрафними санкціями), встановленою статтею 611 ЦК та статтею 217 ГК. Тому правила щодо звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання у випадку настання непереборної сили (форс-мажору), визначені статтею 617 ЦК та статтею 218 ГК, не підлягають застосуванню до акцесорного зобов'язання, передбаченого частиною другою статті 625 ЦК, щодо сплати суми боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також процентів річних від простроченої суми.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13 вересня 2023 року у справі № 910/8741/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114750973>

Аналогічний висновок викладено у постановах КГС ВС від 25 вересня 2024 року у справі № 910/17252/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121895735>; від 16 травня 2024 року у справі № 913/308/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119308621>

1.7. Форс-мажорні обставини в окремих договірних зобов'язаннях

Форс-мажорні обставини та публічні закупівлі

Міноборони у червні 2020 року шляхом публічної закупівлі уклало з ТОВ «Захисні технології України» договір постачання двох партій товару (обмундирування).

Постачальник через простій підприємства, викликаний пандемією COVID-19 і запровадженням через це карантином, внаслідок якого більшість працівників взяли відпустку за свій рахунок, не зміг вчасно виконати зобов'язання, про що повідомив Міноборони. Стверджуючи, що мають місце форс-мажорні обставини, пропонував контрагенту продовжити строк поставки першої партії товару (1 500 шт.) і розірвати договір в частині поставки другої партії товару (1 750 шт.). У зв'язку з залишенням Міноборони без задоволення пропозиції про внесення відповідних змін до договору постачальник звернувся до суду.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції в оскаржуваному рішенні дійшов висновку, зокрема, що підтвердження форс-мажорних обставин може бути підставою для звільнення від відповідальності за часткове або повне невиконання договірних зобов'язань (що не є предметом розгляду у даній справі), а не для примусового внесення змін до відповідного договору, якщо лише самим договором не передбачено іншого.

ТОВ «Захисні технології України» у касаційній скарзі зазначає, що пунктом 4 частини п'ятої статті 41 Закону «Про публічні закупівлі» передбачено можливість внесення змін до договору про закупівлю у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі обставин непереборної сили (форс-мажору).

Пункт 4 частини п'ятої статті 41 Закону «Про публічні закупівлі» передбачає можливість внесення змін до договору про закупівлю (зміна істотних умов) у разі продовження строку дії договору та строку виконання зобов'язань, у тому числі у зв'язку з виникненням обставин непереборної сили. При цьому Закон України «Про публічні закупівлі» не передбачає випадків обов'язкового продовження строку дії договору на вимогу однієї із сторін, в тому числі шляхом звернення до суду. Тому Верховний Суд доходить до висновку, що така зміна має відбуватись за волевиявленням обох сторін, а сама норма не надає одній зі сторін вимагати від іншої внесення змін до договору в судовому порядку.

Тобто продовження строку дії договору та строку виконання зобов'язань внаслідок форс-мажору чи інших обставин є можливим лише якщо сторони це прямо вказали в умовах договору, або уклали додаткову угоду про це за взаємною згодою сторін вже після виникнення таких обставин (можливість чого передбачена у пункті 4 частини п'ятої статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі»).

У зв'язку з цим Верховний Суд вважає правильними висновки суду апеляційної інстанції про відсутність підстав для внесення змін до договору відповідно до пункту 4 частини п'ятої статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» у сукупності з частинами 1, 2 статті 652 ЦК.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 31 серпня 2022 року у справі № 910/15264/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967>

ТОВ звернулось з позовом в якому просило внести зміни до договору про закупівлю, шляхом продовження строків виконання зобов'язань, збільшення строку дії договору, обґрунтовуючи вимоги тим, що обставини, якими сторони керувалися при укладенні договору, істотно змінилися з 2023 року через обставини непереборної сили (посилення ворожих атак/обстрілів, мобілізацію та інше), а тому позивач має право на внесення змін до договору на підставі статті 652 ЦК України та пункту 4 частини 5 статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі».

Місцевий господарський суд відмовив у задоволенні позову. З огляду на те, що договір сторони уклали уже під час дії воєнного стану та запровадження мобілізаційних заходів, наслідки чого позивач мав враховувати під час підписання договору, а зазначені позивачем обставини непереборної сили, що виникли з 2023 року, існували на момент вчинення правочину. Постановою апеляційного господарського суду це рішення скасоване та позов задоволений. КГС ВС скасував постанову апеляційного суду, залишив без змін рішення суду першої інстанції.

За наявності форс-мажорних обставин виникають підстави для застосування статті 617 ЦК України та відповідних умов договору для звільнення сторони від відповідальності за часткове або повне невиконання договірних зобов'язань за наслідками надання відповідних доказів, а не для примусового внесення змін до договору відповідно до статті 652 ЦК України, якщо лише самим договором не передбачено інше.

Висновки апеляційного суду про наявність підстав для застосування до спірних правовідносин статті 652 ЦК України та внесення змін у договір на підставі цієї норми при одночасному встановленні підстав для задоволення позову з огляду на існування й обставин непереборної сили, свідчать про неправильне застосування апеляційним судом вказаної норми матеріального права у цьому разі, оскільки при наявності форс-мажору положення стаття 652 ЦК України не застосовуються.

Суд апеляційної інстанції не врахував також особливостей укладення договору про закупівлю та внесення змін до нього, врегульованих статтею 41 Закону України «Про публічні закупівлі».

За висновками Верховного Суду така зміна має відбуватись за волевиявленням обох сторін. Закон не передбачає випадків обов'язкового продовження строку дії договору на вимогу однієї із сторін, в тому числі шляхом звернення до суду, а сама норма пункту 4 частини п'ятої статті 41 цього Закону не надає право одній зі сторін вимагати від іншої внесення змін до договору в судовому порядку.

Позивач, вчиняючи правочин за результатами проведення закупівель, шляхом вільного волевиявлення зобов'язався виконати роботи у встановлений у договорі строк та прийняв настання відповідних несприятливих для нього наслідків, що передбачені цим договором у разі порушення зобов'язання.

Позивач міг і повинен був при певній обачності передбачити виникнення труднощів у виконанні договору, що пов'язані з введенням воєнного стану, зважаючи на те, що на момент укладення договору по всій території України вже було введено воєнний стан. Тому настання зазначених ним подій не може розглядатись як підстава для внесення змін в окремі пункти договору та додатку до нього у зв'язку з істотною зміною обставин, а наявність обставин непереборної сили суд першої інстанції не встановив.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 10 жовтня 2024 року у справі № 910/332/24 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272668>

Форс-мажорні обставини в процедурі банкрутства

Позивач звернувся до господарського суду з позовом до ТОВ в особі ліквідатора арбітражного керуючого про визнання укладеним договором купівлі-продажу майнових прав (права оренди) на земельні ділянки, зобов'язання ліквідатора скласти, підписати та передати позивачу акт про придбання цих майнових прав на аукціоні, про стягнення пені за несвоєчасне надання акта про придбання майнових прав на аукціоні.

За твердженням позивача, ліквідатор ухилився від складання документів, пов'язаних із оформленням результатів електронного аукціону з продажу майна в процедурі банкрутства та реєстрацією придбаних майнових прав (права оренди) на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Відповідач зазначав, що форс-мажорні обставини (військова агресія російської федерації) унеможливили своєчасне підписання замовником аукціону акта про придбання майна на аукціоні та надання такого акта підписаного продавцем покупцю, що відбулося поза волею замовника аукціону/продавця (боржника).

Загальновідомим є факт здійснення військових дій на території Київської області (у містах Бородянка, Ірпінь, Макарів, Буча). Оскільки ліквідатор ТОВ, місцем здійснення діяльності якого є: м. Ірпінь, Київська область, з метою збереження життя та здоров'я вимушений був у перші ж дні покинути територію здійснення військових дій, а тому не міг контролювати проведення аукціону та здійснювати усі дії пов'язані із його проведенням, в тому числі усі засоби доступу до електронного кабінету торговельного майданчика на якому мав відбуватись аукціон (комп'ютерна техніка, кваліфікований цифровий підпис, паролі) знаходились у офісі ліквідатора у м.Ірпінь, у зв'язку із чим можливості здійснювати дії в процедурі продажу майна банкрута на аукціоні були поза волею замовника аукціону.

Оскільки КзПБ прямо не регулює питання форс-мажорних обставин - обставин непереборної сили, суди у даному конкретному випадку у цій справі правомірно застосували за аналогією частину п'яту статті 32 Закону України «Про публічні закупівлі», відповідно до якої замовник має право визнати тендер таким, що не відбувся, у разі якщо здійснення закупівлі стало неможливим внаслідок дії непереборної сили.

ТПП України засвідчила, що зазначені обставини (військова агресія російської федерації) з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами (обставинами непереборної сили) та з метою спрощення процедури посвідчення форс-мажорних обставин, розмістила на своєму офіційному сайті загальний офіційний лист щодо посвідчення форс-мажору.

Отже, наведені вище обставини, як вірно встановили попередні суди, унеможливили своєчасне підписання замовником аукціону акта про придбання майна на аукціоні і надання даного акту підписаного продавцем покупцю, що відбулося поза волею замовника аукціону/продавця (боржника), що спростовує доводи касаційної скарги про свідоме ухилення замовника від підписання акта придбання майна.

Детальніше з тестом постанови КГС ВС від 02 жовтня 2024 року у справі № 921/184/16-г/10 (921/630/22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302352>

Форс-мажорні обставини у правовідносинах щодо оренди майна

ДП звернулося до суду з позовом про стягнення з ТОВ орендної плати за користування приміщеннями кафе за період з березня по липень 2020 року, тобто у період карантину, нарахувавши суму боргу у розмірі відповідно до умов договору оренди.

Суди обох інстанцій стягнули з відповідача 25 % від суми нарахованої орендної плати, оскільки таке зменшення орендної плати за користування державним майном на період карантину було встановлено постановою Кабінету Міністрів України.

Відповідач у свою чергу вважає, що взагалі має бути звільнений від сплати орендної плати з огляду на те, що не міг користуватися орендованим майном внаслідок заборони діяльності закладів харчування в період карантину, а також надав сертифікат Торгово-промислової палати України про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

Запровадження Кабінетом Міністрів України обмежувальних заходів під час карантину (у тому числі заборона роботи, яка передбачає приймання відвідувачів) само по собі не свідчить про принципову неможливість використання відповідачем орендованого майна у розумінні частини 6 статті 762 ЦК України. Як встановлено судами, відповідач не довів повного припинення ним господарської діяльності у період карантину, у тому числі внаслідок відсутності доступу до майна, тоді як позивач у цей період забезпечив відповідачу доступ до орендованого майна та фіксував прохід працівників останнього до приміщення терміналу D аеропорту.

У зв'язку з встановленими обставинами фактичного користування відповідачем орендованим майном суди відхилили надану відповідачем довідку про форс-мажорні обставини (обставин непереборної сили).

При цьому Верховний Суд зауважує, що зміст доводів касаційної скарги відповідача свідчить про помилкове ототожнення ним неможливості використання орендованого майна, тобто повну відсутність доступу до майна (що не було ним доведено у даній справі) з неможливістю отримання прибутку в очікуваному розмірі у спірний період, що не підпадає під дію норми частини 6 статті 762 ЦК України. За таких обставин доводи відповідача Верховним Судом відхиляються як безпідставні.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 20 жовтня 2021 року у справі № 911/3067/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579201>

Форс-мажорні обставини і договір поставки

Підприємство звернулося з позовом про зобов'язання ТОВ виконати в натурі умови договорів поставки нафтопродуктів. Позов обґрунтовано порушенням відповідачем вказаних договорів у частині своєчасної поставки товару.

ТОВ надсило позивачеві повідомлення про настання форс-мажорних обставин, оскільки у зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 на території України введено воєнний стан згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні"; що має безпосередній вплив на можливість виконання ТОВ своїх зобов'язань за договором

Окрім того, ТОВ надіслало підприємству лист, в якому обґрунтовувало дію форс-мажорних обставин, причини неможливості виконання умов договору та долучило копію висновку Волинської ТПП від 25.04.2022 № 19-22/01-3/44, яким встановлено факт ускладнення/неможливості виконання зобов'язань за договорами поставки з причин, що не залежать від волі сторін, є непередбачуваними та невідтворюваними.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

Сама по собі наявність форс-мажорних обставин, зокрема ведення бойових дій на території України, не є безумовною підставою ні для припинення зобов'язань, ні для звільнення від їх виконання. Судом має бути з'ясовано й перевірено причинно-наслідковий зв'язок між такими обставинами і неналежним виконанням зобов'язання у даному конкретному випадку.

Як вказано попередніми судовою інстанцією, ведення бойових дій на території України призвело до знищення запасів пального (бензину А-95 і ДП), що має безпосередній вплив на можливість виконання Товариством своїх зобов'язань щодо постачання пального, унеможливує постачання нафтопродуктів з Республіки Білорусь, у т.ч. з ВАТ "Мозирський НПЗ", який є виробником предмета закупівлі.

При цьому судами не з'ясовано, не зазначено і не досліджено належними доказами, в зв'язку з чим неможливість постачання нафтопродуктів (бензину і ДП) виробництва одного лише конкретного виробника унеможливувала виконання відповідачем своїх зобов'язань за договорами поставки в цілому.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 09 травня 2023 року у справі № 903/573/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110772041>

Форс-мажорні обставини і договір іпотеки

ТОВ звернулося з позовом до АТ про застосування наслідків розірвання іпотечних договорів шляхом скасування державної реєстрації обтяжень речових прав в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Підставою для застосування наслідків розірвання іпотечних договорів позивач визначив триваючі понад 6 місяців форс-мажорні обставини, та наявність яких у силу пункту 7.2 укладених договорів іпотеки надає право позивачу відмовитися від подальшого виконання зобов'язань за договором.

Судами попередніх інстанцій позов задоволено повністю.

Верховний Суд дійшов висновку, що імперативною нормою частини першої статті 17 Закону України «Про іпотеку» визначені підстави припинення іпотеки, за якою припинення іпотеки з інших підстав ніж ті, що визначені у вказаній статті, є можливим лише у випадку, коли така підстава припинення встановлена законом. Однак законом не перебачено такої підстави припинення іпотеки як обумовлення в іпотечному договорі права односторонньої відмови кожної із сторін угоди від її подальшого виконання, в т.ч. в разі настання форс-мажорних обставин, які тривають більше шести місяців за умов повідомлення про подальшу відмову від виконання іпотечного договору у передбачений договором спосіб.

Умови договору щодо можливості припинення договорів іпотеки спірного майна у такий спосіб як одностороння відмова сторони угоди від її подальшого виконання не може змінювати імперативний зміст статті 17 Закону України «Про іпотеку» та статті 598 ЦК України.

При цьому, суди помилково не звернули увагу на те, що спірні іпотечні договори не припинені, а зобов'язання за ними є чинними і з матеріалів справи не вбачається та позивачем не доведено припинення іпотеки спірного нерухомого майна за іпотечними договорами з підстав, врегульованих спеціальними нормами статті 17 Закону України «Про іпотеку».

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 18 липня 2024 року у справі № 922/206/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120485333>

2. Форс-мажорні обставини в трудових правовідносинах

Позивач звернувся до суду з позовом до ПАТ про стягнення невикраченої заробітної плати та грошової компенсації за невикористані дні щорічної відпустки.

Позивач зазначив, що він перебував у трудових відносинах з відповідачем, проте був звільнений з підприємства за угодою сторін на підставі пункту 1 частини першої статті 36 КЗпП України. У день звільнення позивачу не була виплачена заробітна плата за період з 01 березня 2017 року по 15 березня 2017 року, а також не була виплачена компенсація за невикористану щорічну відпустку (117 днів).

Заперечуючи проти позовних вимог, відповідач, виробничі потужності якого знаходяться на території проведення антитерористичної операції, стверджував, що в нього відсутня можливість виконати перед позивачем зобов'язання згідно зі статтями 47, 83, 115 та 116 КЗпП України у зв'язку з наявністю обставин непереборної сили. На підтвердження настання форс-мажорних обставин відповідачем надано науково-правовий висновок Торгово-промислової палати України від 24 липня 2017 року № 2372/2/21-10.2.

Нормами трудового законодавства не передбачено підстав для звільнення роботодавця від виплати працівникові заробітної плати у випадку наявності обставин непереборної сили. Положення ЦК України мають застосовуватися субсидіарно для врегулювання трудових відносин.

Обов'язок роботодавця виплатити працівнику заробітну плату не є відповідальністю у розумінні статті 617 ЦК України, від якої може бути звільнений роботодавець унаслідок випадку або непереборної сили.

Отже, положення частини першої статті 617 ЦК України не можуть бути підставою для звільнення роботодавця від обов'язку виплатити працівнику невикрачену заробітну плату.

Стаття 10 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» щодо підтвердження настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, не може застосовуватись до правовідносин щодо виплати заробітної плати.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 26 жовтня 2022 року у справі № 905/857/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219912>

Позивачка звернулася з позовом до ДП «Украерорух» про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та матеріальної допомоги при звільненні працівника за власним бажанням у зв'язку з виходом на пенсію.

Відмовляючи в задоволенні вимоги про відшкодування позивачеві середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, суди виходили з того, що вина ДП у непроведенні розрахунку з працівником у день звільнення відсутня, оскільки така затримка викликана обставинами непереборної сили (форс-мажором), що підтверджується наданим відповідачем висновком ТПП України від 29 липня 2020 року № 2051/1.2.

Суди попередніх інстанцій встановили обставини непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на підприємстві на дату звільнення позивача з роботи, не на підставі сертифікату, виданого на підставі статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», а на підставі письмового документа – висновку ТПП України від 29 липня 2020 року № 2051/1.2, який урахувавши заперечення позивача, не є достатнім та переконливим доказом на підтвердження настання обставин непереборної сили.

Оскільки матеріали справи не містять достовірних та достатніх доказів на підтвердження настання обставин непереборної сили (форс-мажору) у ДП на дату звільнення позивача з роботи як підстави для звільнення відповідача від відповідальності за невиконання обов'язку, визначеного статтею 116 КЗпП України, суди дійшли помилкового висновку про наявність підстав для звільнення відповідача від відповідальності, передбаченої статтею 117 КЗпП України.

Верховний Суд також вважає необхідним вказати на помилковість висновку суду апеляційної інстанції про те, що матеріальна допомога у зв'язку з виходом на пенсію не входить до фонду заробітної плати працівника, а тому відсутні підстави для покладення на ДП відповідальності, передбаченої статтею 117 КЗпП України.

Детальніше з текстом постанови КЦС ВС від 30 листопада 2022 року у справі № 359/4305/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107833082>

3. Форс-мажорні обставини в податкових правовідносинах

3.1. Форс-мажорні обставини при порушенні граничного строку реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування

ДП звернулося до суду з адміністративним позовом до ГУ ДПС, в якому просило суд скасувати податкове повідомлення-рішення про застосування суми штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені, у тому числі за порушення граничних строків реєстрації податкових накладних та/або розрахунків коригування до податкових накладних в ЄРПН.

Так, згідно з встановленими судами обставинами справи, позивач не заперечує факт несвоечасності реєстрації податкових накладних в ЄРПН. Разом з тим зазначає, що своєчасну реєстрацію податкових накладних зробило неможливим настання обставин непереборної сили (форс-мажору).

При цьому позивач посилався на Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», на наявність у нього Сертифіката Торгово-промислової палати України про настання обставин непереборної сили № 3000-19-0309 від 11.11.2019 та на те, що з активним розгортанням бойових дій в зоні проведення антитерористичної операції для платника склалася несприятлива ситуація, що позбавила можливості здійснити реєстрацію податкових накладних у межах встановлених законодавством граничних термінів.

Ураховуючи те, що затримка реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних виникла не з вини позивача, а у зв'язку із наявністю форс-мажорних обставин, які становлять загрозу безпеки людини (проведення бойових дій в межах антитерористичної операції), суд касаційної інстанції погоджується із висновком суду апеляційної інстанції про те, що застосування до позивача відповідальності є безпідставним, а відповідне податкове повідомлення-рішення є протиправним.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 05 жовтня 2022 року у справі №360/2327/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106652952>

ПАТ по газопостачанню та газифікації звернулось до суду з адміністративним позовом, в якому просило визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення.

На підстави акта перевірки податковим органом сформовано податкове повідомлення-рішення, яким встановлено порушення граничних термінів реєстрації податкових накладних, та згідно із статтею 120-1 ПК України за затримку реєстрації податкових накладних було застосовано штраф.

На обґрунтування позовних вимог зазначено, що позивач в силу положень статті 10 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» звільняється від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань, зокрема щодо несвоєчасної реєстрації податкових накладних.

Як встановили суди, позивач має сертифікат (висновок) Торгово-промислової палати від 02 жовтня 2017 року № 749, яким позивачу засвідчено настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) з 01 липня 2014 року при здійсненні господарської діяльності на території Луганської області щодо виконання законодавчих актів України, які стосуються справляння та сплати податків та обов'язкових платежів.

Разом з тим, суди попередніх інстанцій правильно зазначили, що позивач не надав жодних доказів, що затримка реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних виникла не з його вини, а у зв'язку із наявністю форс-мажорних обставин, які становлять загрозу безпеки людини (проведення бойових дій в межах антитерористичної операції). Суд касаційної інстанції приходить до висновку, що судами правильно застосовано норми матеріального права, а доводи позивача є безпідставним.

Суд вважає вірними висновки судів попередніх інстанцій про те, що у відповідача були правові підстави для винесення оскаржуваного податкового повідомлення-рішення, яким до позивача застосовано штрафні санкції за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних, а наявність сертифікату не надає підстав здійснювати реєстрацію податкових накладних з порушенням порядку та строків, встановлених податковим законодавством.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 03 вересня 2020 року у справі № 812/1116/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91337429>

ТОВ – платник податків звернулося до суду з позовом до податкового органу про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, яким до позивача застосовано штраф.

Позивачем надано Сертифікат (висновок) Торгово-промислової палати № 2880/05-4 від 05 вересня 2014 року, яким ТОВ засвідчено настання обставин непереборної сили з 14 квітня 2014 року при здійсненні господарської діяльності на території Донецької області щодо виконання законодавчих актів України, які стосуються справляння та сплати податків та обов'язкових платежів.

Ухвалюючи судові рішення про задоволення позову, суди попередніх інстанцій дійшли висновку щодо відсутності підстав для застосування штрафних (фінансових) санкцій за затримку реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування до податкових накладних, з огляду на те, що позивач є звільненим з 14 квітня 2014 року від відповідальності за неналежне виконання своїх зобов'язань щодо сплати штрафних санкцій в даних правовідносинах за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних внаслідок форс-мажорних обставин.

На час виникнення спірних правовідносин, а саме з жовтня 2015 року по березень 2016 року, діяв Порядок засвідчення форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили) визначений Регламентом, що затверджений Рішенням Президії Торгово-промислової палати України від 18.12.2014 № 44(5), який і має застосовуватись до спірних правовідносин.

Порядком передбачено, що засвідченню підлягають форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) по кожному окремому податковому та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання якого настало згідно нормативно - правових актів проте таке виконання стало неможливим через наявність зазначених обставин.

Сертифікат не може засвідчувати форс-мажорні обставини на майбутнє. У разі якщо сертифікат про форс-мажорні обставини виданий щодо обставин, які на момент його видачі тривають та період дії яких встановити неможливо, Заявник, після закінчення дії таких обставин, має право звернутися до ТПП України для засвідчення форс-мажорних обставин за подальший період саме з дня, наступного за датою видачі сертифікату до дня їх закінчення.

Таким чином, наданий позивачем Сертифікат (висновок) Торгово-промислової палати № 2880/05-4 від 05 вересня 2014 року не є належним доказом, який посвідчує обставини непереборної сили відносно

несвоєчасної реєстрації податкових накладних у період з жовтня 2015 року по березень 2016 року, оскільки такий виданий, більше ані ж за рік до спірних правовідносин.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 01 жовтня 2019 року у справі № 805/385/17-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746581>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановках КАС ВС від 29 травня 2024 року у справі №805/2135/17-а: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119503326>; від 01 грудня 2020 року у справі № 805/1811/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93245631>

ПАТ звернулося до суду з позовом про визнання нечинним і скасування податкового повідомлення-рішення.

Суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що позивач є звільненим з 14 квітня 2014 року від відповідальності за неналежне виконання своїх зобов'язань, в тому числі щодо сплати штрафних санкцій за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних.

Суди встановили, що позивач здійснив перереєстрацію з неконтрольованої території (м. Кіровське) до контрольованої території України (м. Добропілля), зазначені населені пункти належать до території проведення антитерористичної операції.

Згідно з наданих позивачем копій документів видно, що усі виробничі потужності підприємства, якими здійснювалось видобуток вугілля, залишились на території бойових дій у зоні АТО під впливом форс-мажорних обставин, що унеможливорює здійснювати діяльність товариства у нормальному безпечному режимі та перешкоджає отриманню прибутку. У зв'язку з перебуванням на території АТО підприємство позбавлено можливості здійснювати нормальну господарську діяльність.

Окрім того, суди зазначили, що позивачем надано Сертифікат (висновок) Торгово-промислової палати, яким Товариству засвідчено настання обставин непереборної сили з 14 квітня 2014 року при здійсненні господарської діяльності на території Донецької області щодо виконання законодавчих актів України, які стосуються справляння та сплати податків та обов'язкових платежів.

Таким чином, позивач є звільненим з 14 квітня 2014 року від відповідальності за неналежне виконання своїх зобов'язань щодо сплати штрафних санкцій, в даних правовідносинах – за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 14 листопада 2018 року у справі № 805/365/17-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77860286>

За результатами камеральної перевірки було винесено податкове повідомлення-рішення про застосування штрафних санкцій на загальну суму понад 1,3 млн грн. Платник оскаржив зазначене рішення до суду, покликаючись на дію обставин непереборної сили (воєнний стан, ракетні обстріли, перебування в зоні бойових дій), у зв'язку з чим з 24 лютого по 27 травня 2022 року реєстрація була фактично неможлива, а згодом виникли технічні труднощі (нестача ліміту ПДВ).

Позивач також зазначив, що контрольний орган не врахував обставини форс-мажору; не довів умислу у діях платника; неправильно визначив граничні строки; застосував штрафні санкції згідно з нормами, які не були чинними на момент винесення податкового повідомлення-рішення.

Суди відмовили у задоволенні позову, зазначивши, зокрема, що сам факт дії воєнного стану не звільняє від виконання податкових обов'язків, тому платник має довести індивідуальну неможливість їх виконання.

У матеріалах справи відсутні докази для застосування у цій справі підпункту 112.8.9 пункту 112.8 статті 112 ПК України (в редакції Закону № 466-IX від 16.01.2020), який звільняє платників податків від фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажору). Адже відсутні докази звернення позивача до Торгово-промислової палати України та/або уповноважених нею регіональних торгово-промислових палат для отримання сертифікату та самого сертифікату ТПП про підтвердження існування саме для позивача форс-мажорних обставин, через які позивач не міг виконати свій обов'язок передбачений ПК України щодо своєчасної реєстрації спірних податкових накладних.

ТПП України листом від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1 засвідчила, що воєнний стан є форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили). Указаний лист адресований "Всім, кого це стосується", тобто необмеженому колу суб'єктів, його зміст носить загальний інформаційний характер та констатує абстрактний факт наявності

форс-мажорних обставин без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні.

Верховний Суд неодноразово зазначав, що має встановлюватися (доводитися) вплив обставин непереборної сили, засвідчених відповідними сертифікатами ТПП України, на неможливість платника податку належним чином виконувати свої зобов'язання і на зміну його економічного стану цими форс-мажорними обставинами (постанови від 19 серпня 2022 року у справі № 818/2429/18, від 17 червня 2020 року у справі №812/677/17, від 03 вересня 2019 року у справі №805/1087/16). Ці фактори мають перебувати у причинно-наслідковому зв'язку.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 03 квітня 2025 року у справі № 320/27109/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126346572>

ТОВ звернулося з позовом до ДПС про визнання протиправними та скасування рішень щодо можливості виконання платником податків свого податкового обов'язку.

Через бойові дії та обстріли Харкова в березні 2022 року ТОВ зазнало значних матеріальних втрат, зокрема було знищено первинну документацію, сервери та програмне забезпечення. Це унеможливило своєчасне виконання податкових обов'язків.

29 вересня 2022 року ТОВ подало заяву до податкового органу про неможливість виконання своїх обов'язків через форс-мажорні обставини та додало документи, що підтверджували ці обставини. Однак податковий орган не визнав заявлені обставини достатньою підставою для звільнення від відповідальності та одразу ухвалив рішення про можливість виконання ТОВ своїх податкових зобов'язань. Згодом на підставі камеральної перевірки орган виніс податкове повідомлення-рішення про штраф у понад 21 мільйон гривень за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних.

Позивач наголосив, що податковий орган протиправно не прийняв попереднє рішення, якщо вважав, що наданих документів було недостатньо, а одразу ухвалив рішення по суті заяви.

У разі достатності долучених до заяви документів для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між обставинами непереборної сили (форс-мажорними обставинами), що сталися внаслідок збройної агресії російської федерації, безпосереднім впливом таких обставин на такого платника та можливістю виконання ним податкового обов'язку,

контролюючий орган приймає рішення щодо неможливості своєчасного виконання платником податків свого податкового обов'язку.

У разі, якщо контролюючий орган вважає, що долучених платником податків до заяви про неможливість своєчасного виконання платником податків своїх податкових обов'язків документів недостатньо для прийняття позитивного рішення за результатами розгляду такої заяви, то в такому випадку контролюючий орган обов'язково приймає попереднє рішення із пропозицією платнику податків надати конкретні додаткові документи (копії документів).

Недотримання контролюючим органом встановленої розділом III Порядку №225 процедури розгляду документів платників податків в частині забезпечення права таким платникам (у разі недостатності попередньо долучених документів) надати конкретні додаткові документи (копії документів) за пропозицією, викладеною у попередньому рішенні, має наслідком визнання протиправним рішення контролюючого органу, прийнятого за наслідками розгляду заяви про неможливість виконання податкового обов'язку.

Водночас саме по собі скасування вказаного рішення жодним чином не свідчить про те, що позивач автоматично відноситься до категорії платників податків, у яких відсутня можливість своєчасного виконання своїх податкових обов'язків. Таким платник податків може бути визнаний лише шляхом прийняття відповідного рішення, передбаченого Порядком № 225.

За таких обставин з метою ефективного захисту порушених прав позивача слід зобов'язати контролюючий орган повторно розглянути заяву про неможливість виконання податкового обов'язку

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 07 листопада 2024 року у справі № 520/5995/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122882856>

3.2. Форс-мажорні обставини при порушенні строків подання податкової звітності

ПАТ звернулось до суду з позовом до ДПС, у якому просило визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення про нарахування штрафних (фінансових) санкцій.

Товариство вказувало, що несвоєчасне подання податкової звітності з рентної плати за користування надрами за III квартал 2014 року відбулось у зв'язку з настанням форс-мажорних обставин - проведенням на території Луганської

області антитерористичної операції, про що воно неодноразово повідомляло контролюючий орган, направляючи заяви про продовження граничних термінів подання податкової звітності разом із сертифікатами (висновками) Торгово-промислової палати України.

Положення Закону України від 2 вересня 2014 року № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» не встановлюють податкової пільги, що розповсюджується на позивача, а є спеціальною нормою закону, яка для суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність на певній території протягом певного періоду в часі, в силу об'єктивних обставин – проведення антитерористичної операції, та за умови отримання висновку Торгово-промислової палати України, передбачає підстави для звільнення від відповідальності цих платників податків, в тому числі й в частині неналежного виконання обов'язку своєчасного подання податкової звітності.

Відповідні сертифікати (висновки) Торгово-промислової палати України про настання обставин непереборної сили засвідчують відповідно до підпунктів 102.6 - 102.7 статті 102 ПК України настання у позивача обставин непереборної сили з 01 липня 2014 року при здійсненні господарської діяльності на території міста Луганська Луганської області та дотримання законодавчих актів України, які стосуються продовження граничних строків для подання податкової звітності.

Отже, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що сертифікат є належним доказом в силу статті 10 Закону № 1669-VII для звільнення позивача від відповідальності, передбаченої абзацом 2 пункту 120.1 статті 120 ПК України, за неналежне виконання зобов'язань щодо своєчасної подачі вказаного розрахунку за користування надрами за III квартал 2014 року й відповідач, якому було відомо про наявність у позивача вказаних сертифікатів (вони неодноразово надавались позивачем до податкових органів), мав врахувати цю обставину при прийнятті оскарженого податкового повідомлення-рішення.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 29 квітня 2021 року у справі № 812/276/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96685060>

Аналогічний правовий висновок викладено в постанові КАС ВС від 06 лютого 2018 року у справі №812/275/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72088961>

ТОВ звернулося до суду з позовом до ДФС про визнання протиправним та скасування рішення про анулювання реєстрації платника податку на додану вартість.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили, оскільки АТО триває, нормами Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» та ПК України, не передбачені застереження у часі щодо подання платниками податків декларацій у період АТО, а наявність у позивача Сертифікату ТПП від 30 вересня 2015 року № 5191 про настання обставин непереборної сили та звернення до контролюючого органу із заявою про продовження граничних термінів подання звітності є підставою для скасування спірного рішення та обумовлюють безпідставність прийняття рішення про анулювання реєстрації Товариства, як платника податку на додану вартість.

Підставою для звільнення від відповідальності платника за невиконання (неналежного виконання) зобов'язань є місцезнаходження останнього на території АТО, та наявність у нього сертифікату Торгово-промислової палати України, що підтверджує обставини непереборної сили.

Позивач отримав Сертифікат ТПП № 5191, яким засвідчено з 01 серпня 2014 року форс-мажорні обставини у період АТО щодо своєчасності подання податкових декларацій Товариством з ПДВ, у тому числі за спірний у справі період. Товариство зверталось до контролюючого органу із заявою про продовження граничних строків подання податкової звітності (протягом періоду з 01 серпня 2014 року по 31 липня 2015 року).

Верховний Суд погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про те, що сам факт не подання контролюючому органу декларації з податку на додану вартість у межах спірних правовідносин не є підставою для анулювання реєстрації платника податку на додану вартість, оскільки в основу такого анулювання законодавцем покладено склад податкового правопорушення, в розумінні статті 109 Податкового кодексу України, склад якого у межах спірних відносин відсутній, внаслідок наявності обставин непереборної сили (форс мажорних обставин), доказами їх існування та доведеністю Товариством вжиття заходів щодо продовження граничних строків для подання податкових декларацій.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 24 січня 2019 року у справі № 805/221/16-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79409443>

3.3. Форс-мажорні обставини при порушенні термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності

ТОВ – платник податків звернулося до суду з позовом до податкового органу про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, яким ТОВ нарахowano пеню за порушення граничних строків розрахунків за експортною операцією по контракту.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову.

Звертаючись з касаційною скаргою, зокрема, позивач вважає, що запровадження надзвичайного стану в Грузії в зв'язку із поширенням епідемії COVID-19 та обмеження господарської діяльності підприємств, в тому числі ТОВ «Преміум Фуд», встановлених державою на законодавчому рівні, необхідно кваліфікувати як форс-мажорні обставини.

Верховний Суд визнає безпідставними доводи касаційної скарги щодо наявності законних підстав звільнення від відповідальності на підставі частини шостої статті 13 Закону України «Про валюту та валютні операції» з огляду на дію форс-мажорних обставин.

Як правильно зазначив суд апеляційної інстанції, сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), який видано Торгово-промисловою палатою України та уповноваженими нею регіональними торгово-промисловими палатами, або уповноваженою організацією (органом) країни розташування сторони зовнішньоекономічного договору (контракту) або третьої країни відповідно до умов цього договору (контракту) є підставою для подовження законодавчо встановлених термінів (строків) розрахунків на період дії форс-мажорних обставин та підставою для не нарахування пені на період дії форс-мажорних обставин.

Позивач не надав ні контролюючому органу, ні суду копії документів уповноважених установ, які б могли підтвердити настання випадків, які можливо віднести до обставин непереборної сили – форс-мажору.

Суди попередніх інстанцій обґрунтовано не прийняли як належні докази обставин непереборної сили копії постанов парламенту Грузії, указів Президента Грузії, постанов уряду Грузії про встановлення надзвичайного стану на території Грузії з 21 березня 2020 року через COVID19, що спричинило зупинення діяльності ТОВ «Преміум Фуд», оскільки нормативно-правові акти країни Грузія не є тими документами, які в силу статті 13 Закону мають підтвердити форс-мажор.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 13 липня 2023 року у справі № 560/9742/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112184693>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КАС ВС від 11 вересня 2024 року у справі № 520/21174/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121577848>

ТОВ звернулося до суду з позовом до ДПС, в якому просило визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення, яким за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності нараховано пеню.

Так, позивач вказував, що, враховуючи положення статті 13 Закону України «Про валюту та валютні операції», в якій законодавець закріпив таку підставу для припинення нарахування пені за порушення граничних термінів розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами як зупинення виконання контракту через дію форс-мажорних обставин, а також уповноваживши торгово-промислову палату засвідчувати настання таких форс-мажорних обставин, останній створив, зокрема для ТОВ легітимні очікування, що, отримавши сертифікат Запорізької торгово-промислової палати, яким вона засвідчила настання форс-мажорних обставин, які об'єктивно унеможливили виконання контрактів, нарахування пені за порушення граничних строків за цими контрактами буде зупинено.

Задовольняючи позовні вимоги, суди попередніх інстанцій, зокрема дійшли висновку про наявність форс-мажорних обставин, що засвідчувались сертифікатами Запорізької ТПП України, що відповідно є випадком для звільнення від відповідальності за порушення строків розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Судова палата КАС ВС дійшла висновку, що сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом неможливості виконання зобов'язання, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та характеру зобов'язання.

Неможливість виконання договору, а відповідно, і звільнення від нарахування пені, має місце у разі впливу форс-мажорних обставин на таку можливість.

Відомості, які зазначені в наданих позивачем сертифікатах, носять загальний інформаційний характер та констатують абстрактний факт без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні/обов'язку.

Неможливість виконання зобов'язання/обов'язку особою повинна підтверджувати документально в залежності від її дійсних обставин, що унеможлиблюють виконання на підставі вимог законодавства. Обставини військової агресії на території України не є автоматичною, безумовною підставою, яка підтверджує відсутність можливості виконання зобов'язання/обов'язку.

З огляду на наведене, висновок судів попередніх інстанцій, що довідка (сертифікат) торгово-промислової палати має преюдиційний характер та є достатнім доказом існування форс-мажорних обставин у конкретному випадку та як наслідок відсутність у суб'єкта господарювання обов'язку доводити існування причинно-наслідкового зв'язку між настанням форс-мажорних обставин (введення воєнного стану в Україні) і невиконанням (несвоєчасним виконанням), зокрема, податкових зобов'язань, є помилковим.

Саме по собі існування форс-мажорної обставини (обставини непереборної сили) ще не є свідченням того, що безпосередньо вона вплинула на неможливість виконання особою певного зобов'язання за договором чи обов'язку, передбаченого законодавчими та іншими нормативними актами. Такий зв'язок має доводитись шляхом надання сертифіката (довідки) Торгово-промислової палати України чи уповноваженої нею регіональної ТПП, а у разі необхідності іншими належними доказами, що можуть підтвердити вплив цих обставин на здатність певною стороною виконати своє зобов'язання.

Окрім того КАС ВС зазначив, що питання зупинення нарахування пені за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин врегульовано спеціальним Законом України «Про валюту і валютні операції», відповідно на ці правовідносини не розповсюджуються положення підпункту 112.8.9 пункту 112 статті 112 ПК України, за яким обставинами, що звільняють від фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень та порушення іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, є вчинення діяння (дії або бездіяльності) внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажору).

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 27 лютого 2025 року у справі №520/2941/24 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125625766>

ТОВ звернулося з позовною заявою до ДПС, в якій просило визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення, яким нараховано пеню за порушення строків розрахунку у сфері зовнішньоекономічної діяльності, невиконання зобов'язань та штрафних санкцій за порушення вимог валютного законодавства.

За твердженнями позивача, були наявні підстави для зупинення нарахування пені з огляду на існування форс-мажорних обставин, виникнення яких підтверджується сертифікатами торгово-промислової палати, але вони безпідставно не були взяті до уваги контролюючим органом.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив з того, що вказані позивачем сертифікати про форс-мажорні обставини були подані до контролюючого органу після розгляду заперечення на акт документальної позапланової невиїзної перевірки, а відтак не могли бути враховані при ухваленні оскаржуваного податкового повідомлення-рішення та, відповідно, не можуть свідчити про його протиправність, оскільки станом на момент прийняття податкового повідомлення-рішення відповідач не міг знати про існування обставин непереборної сили.

Верховний Суд наголошує, що сертифікат торгово-промислової палати може підтверджувати наявність форс-мажорних обставин, що мали місце до його видачі, шляхом зазначення конкретного періоду часу, протягом якого існували надзвичайні, невідворотні та непередбачувані обставини.

Отже, платник податку має право подати документи на підтвердження виникнення форс-мажорних обставин після проведення перевірки на стадії надання заперечень на акт перевірки або на стадії оскарження податкового повідомлення-рішення в адміністративному порядку.

У спірних правовідносинах, хоча сертифікати торгово-промислової палати і були отримані після ухвалення оскаржуваного податкового повідомлення-рішення, вони засвідчують існування непереборних обставин у період з 24 лютого 2022 року до 11 січня 2023 року, що включає в себе період, за який контролюючий орган нарахував пеню за порушення строків розрахунків.

Таким чином, факт виникнення форс-мажорних обставин сторонами не спростовано, відповідно, перебіг строку вищевказаних розрахунків зупиняється на весь період дії форс-мажорних обставин та поновлюється з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин, відтак висновок суду першої інстанції, що спірне податкове повідомлення-рішення є протиправним та підлягає скасуванню, є правильним.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 04 липня 2024 року у справі № 380/8597/23 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120186683>

Підприємство звернулось до суду з позовом до ГУ ДПС про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, яким нараховано пеню за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Суд першої інстанції однією з підстав для задоволення позову вказував на введення в Україні воєнного стану, що є загальновідомим фактом, а тому в зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин, перебіг строку розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами та нарахування пені мали бути зупинені на весь період дії форс-мажорних обставин.

Суд апеляційної інстанції з такими висновками не погодився та вказав, що суд першої інстанції помилково відніс введений воєнний стан до форс-мажорних обставин, які унеможливили виконання своїх обов'язків за контрактом компанією (Британські Віргінські Острови).

Введення воєнного стану в Україні не можна розцінювати як форс-мажорну обставину для не перерахування контрагентом – нерезидентом на рахунки позивача коштів за поставлений товар в межах зовнішньоекономічних контрактів.

Доказів у вигляді відповідної довідки уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони зовнішньоекономічного контракту або третьої країни, які б підтверджували виникнення та закінчення дії форс-мажорних обставин, що зумовили неможливість виконання своїх обов'язків за контрактом компанією-нерезидентом матеріали справи не містять.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 23 липня 2024 року у справі № 240/25642/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120872678>

ТОВ звернулося до суду з позовом до ГУ ДФС, в якому просило визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення.

В обґрунтування позовних вимог позивач зазначив про відсутність підстав для нарахування пені за порушення термінів надходження валютної виручки та термінів надходження товару, передбачених статтями 1, 2 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», оскільки таке порушення відбулось не з вини ТОВ, а внаслідок неналежного виконання договірних зобов'язань з боку контрагентів позивача та наявності форс-мажорних обставин.

Торгово-промислова палата України засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) виключно до норм законодавства, де прямо визначено Торгово-промислову палату України як уповноважений орган. Єдиним належним доказом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), як підстави звільнення від відповідальності, встановленої статтею 4 Закону, за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності, є сертифікат Торгово-промислової палати України про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), що прямо передбачено у частині сьомій статті 6 цього Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», тоді як інші документи не можуть вважатися доказами наявності таких обставин.

З огляду на викладене та ураховуючи, що наведені правові норми не містять виключення щодо обставин, на які посилається позивач у доводах касаційної скарги, колегія суддів вважає безпідставними доводи скаржника про те, що форс-мажорні обставини, на існування яких посилається позивач (складна економічна та військово-політична ситуація між Україною та російською федерацією, ведення санкцій країнами ЄС та США відносно російської федерації, а також неплатоспроможність інших компаній - нерезидентів), не потребують отримання сертифікату Торгово-промислової палати України про форс мажорні обставини.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 10 січня 2024 року у справі № 817/139/18 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116212287>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КАС ВС від 23 липня 2024 року у справі № 826/2243/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120634349>

ПАТ звернулось до суду з адміністративним позовом до ДФС про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень.

Суди попередніх інстанцій позов задовольнили повністю.

Звертаючись з касаційною скаргою, відповідач зазначав, що підставою для звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами є наявність сертифіката Торгово-промислової палати України, який підтверджує наявність непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, за кожним окремим контрактом.

Однак, долученим Товариством до матеріалів справи сертифікатом не засвідчується настання форс-мажорних обставин за спірними контрактами.

Оскільки позивач в охоплені перевірками періоди здійснював діяльність на території проведення антитерористичної операції, то в ДФС були відсутні правові підстави для нарахування йому пені в порядку статті 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права.

Доводи відповідачів щодо необхідності подання товариством у спірному випадку сертифіката Торгово-промислової палати України на підтвердження форс-мажорних обставин за кожним окремим контрактом, суд відхиляє з огляду на те, що частиною першою статті 4 Закону № 185/94-ВР (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) єдиною підставою для звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності за порушення термінів розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами визначено здійснення таким суб'єктом діяльності на території проведення антитерористичної операції. Додаткових умов вказана стаття не містить.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 2 жовтня 2018 року у справі № 805/2130/17-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77045039>

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові КАС ВС від 30 липня 2020 року у справі № 812/625/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90726826>

3.4. Форс-мажорні обставини при визнанні податкового боргу безнадійним

ТОВ звернулось до суду з позовом, у якому просило визнати протиправною відмову ГУ ДФС в списанні безнадійного податкового боргу по сплаті грошового зобов'язання за платежем «військовий збір» за серпень – грудень 2014 року та зобов'язати здійснити таке списання.

В обґрунтування своїх вимог позивач зазначає, що відповідачем безпідставно відмовлено у задоволенні заяви товариства про визнання податкового боргу безнадійним та його списання, оскільки такий борг виник внаслідок форс-мажорних обставин, що підтверджено сертифікатом Торгово-промислової палати.

Аналізуючи положення підпункту 101.2.4 пункту 101.2. статті 101 ПК України, суд зазначає, що для визнання податкового боргу безнадійним має бути встановлений (доведений) причинно-наслідковий зв'язок між податковим боргом та форс-мажорними обставинами. Наявність форс-мажорних обставин є загальновідомим фактом, проте само по собі не доводить безнадійності податкового боргу, неможливості здійснити сплату самостійно визначених податкових зобов'язань платником податків.

Суд зауважує, що діючим законодавством не передбачено засвідчення суб'єктам господарської діяльності обставин непереборної сили (форс-мажорних) обставин окремо по кожній статті ПК України, проте визначальним у спірних правовідносинах є не факт засвідчення таких обставин, оскільки вони є загальновідомими, а їх вплив на неможливість платника податку належним чином виконувати свої зобов'язання, що має бути оцінено суб'єктом владних повноважень (відповідачем у справі) у кожному конкретному випадку при зверненні суб'єктів господарювання з відповідною заявою.

Відтак, Верховний Суд дійшов до висновку, що встановлення причинно-наслідкового зв'язку між обставинами непереборної сили з виникненням податкового боргу, тобто визнання його безнадійним, є компетенцією суб'єкта владних повноважень (відповідача у справі) за результатами розгляду заяви ТОВ. Ці обставини судами попередніх інстанцій не встановлювались, проте вони впливають на право платника податку бути звільненим від виконання свого обов'язку (погашення податкового боргу) шляхом списання безнадійного податкового боргу, що є предметом цього позову.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 03 вересня 2019 року у справі № 805/1087/16-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84013866>

Аналогічний висновок викладено у постанові КАС ВС від 24 січня 2019 року у справі № 805/2342/16- а: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79409686>

ФОП звернувся до суду з позовною заявою до ГУ ДФС, у якій просить визнати неправомірною та скасувати податкову вимогу ГУ ДФС щодо сплати позивачем єдиного податку, визнати безнадійною суму облікованого податкового боргу зі сплати єдиного податку та зобов'язати відповідача вчинити дії щодо списання облікованого боргу зі сплати єдиного податку.

Приймаючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що надання особою сертифікату торгово-промислової палати про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) є достатньою підставою для визнання безнадійними та списання податкового боргу фізичної особи-підприємця та недоїмки зі сплати єдиного соціального внеску, а тому відмова контролюючого органу щодо визнання безнадійним та списання суми облікованого в інтегрованій картці платника податкового боргу (недоїмки) є неправомірною.

Верховний Суд вважає, що сам факт наявності у позивача таких сертифікатів не є безумовною підставою для визнання податкового боргу безнадійним та його списання податковим органом. Для визнання податкового боргу безнадійним має бути встановлений (доведений) причинно-наслідковий зв'язок між виникненням податкового боргу платника та форс-мажорними обставинами. При цьому платник податку не обмежений у доказах, які він може долучити до заяви про списання безнадійного податкового боргу у підтвердження наявності обставин форс-мажору.

Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між обставинами непереборної сили з виникненням податкового боргу, тобто визнання його безнадійним, є компетенцією суб'єкта владних повноважень за результатами розгляду заяви платника податків.

У разі звернення платника податків до податкового органу із заявою щодо списання безнадійного податкового боргу необхідно у кожному конкретному випадку досліджувати вплив наявності обставин непереборної сили, засвідчених відповідним сертифікатом ТПП України, на неможливість платника податку належним чином виконувати свої зобов'язання та на зміну його економічного стану цими форс-мажорними обставинами.

Залишення поза увагою судів попередніх інстанцій особливостей здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України, а також невстановлення причинно-наслідкового зв'язку між обставинами непереборної сили з виникненням податкового боргу свідчить про передчасність висновку про часткову обґрунтованість позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 19 серпня 2022 року у справі № 818/2429/18 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852269>

Аналогічний правовий висновок викладено у постановках КАС ВС від 17 червня 2020 року у справі № 812/677/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977188>; від 27 січня 2022 року у справі № 826/9302/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103034192>

ТОВ звернулося до адміністративного суду з позовом до ДФС про зобов'язання прийняти рішення щодо списання безнадійного податкового боргу, нарахованого за порушення граничного терміну сплати грошового зобов'язання з податку на прибуток.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції керувався тим, що позивач надав контролюючому органу належні докази настання обставин непереборної сили для списання безнадійного податкового боргу у порядку, встановленому статтею 101 ПК України, а тому відмова відповідача щодо списання такого боргу є протиправною.

Скасовуючи судові рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове – про відмову в задоволенні позову, суд апеляційної інстанції виходив з того, що виданий позивачу сертифікат із засвідчення настання обставин непереборної сили розповсюджується на реалізацію пунктів 100.4-100.5 статті 100 ПК України, які регламентують процедуру розстрочення та відстрочення сплати грошових зобов'язань, а не на процедуру звільнення від такої сплати або нарахування штрафних санкцій за несвоєчасну сплату грошових зобов'язань.

Так, серед переліку відомостей, які підлягають відображенню Торгово-промисловою палатою України у сертифікаті про форс-мажорні обставини, відсутні відомості про положення нормативно-правового акта, зокрема Податкового кодексу України, які регулюють правовідносини, щодо яких такий сертифікат може бути застосований.

Крім того, аналіз положень Податкового кодексу України, Закону України «Про Торгово-промислову палату України» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженого рішенням президії Торгово-промислової палати України від 15.07.2014 № 40(3), не передбачає визначення Торгово-промисловою палатою України способу подальшого використання заявником, якому видано сертифікат про форс-мажорні обставини, наслідків засвідчення таких обставин.

Враховуючи викладене, наявність у пред'явленому позивачем сертифікаті (висновку) Торгово-промислової палати України про настання обставин непереборної сили від 08.09.2014 № 2932/05-4 посилянь на положення пунктів 100.4 та 100.5 статті 100 Податкового кодексу України (розстрочення і відстрочення грошових зобов'язань) не обмежувало податковий орган у питаннях застосування такого сертифікату виключно на розстрочення і відстрочення грошових зобов'язань позивача.

У ситуації, що розглядається, судами попередніх інстанцій не досліджено питання доведеності/недоведеності причинно-наслідкового зв'язку між засвідченими сертифікатом Торгово-промислової палати України обставинами непереборної сили з виникненням у позивача податкового боргу, про списання якого він звернувся до податкового органу. Також, не з'ясовано чи перевірялися такі обставини відповідачем під час розгляду заяви позивача про списання такого податкового боргу.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 03 жовтня 2019 року у справі № 805/760/16-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84805866>

4. Форс-мажорні обставини в митних правовідносинах

Позивач звернувся до суду з позовом до митниці, в якому просив визнати протиправною та скасувати постанову у справі про порушення митних правил, якою його притягнуто до адміністративної відповідальності у формі штрафу на суму 8500 грн за порушення митних правил, передбачених частиною 3 статті 470 МК України.

Суди погодилися з доводами позивача про те, що його тимчасова непрацездатність та ремонт автомобіля були об'єктивною перешкодою вивезти автомобіль за межі митної території України у встановлений законом строк. Ці обставини суди визнали, як обставини непереборної сили, що звільняють позивача від відповідальності за порушення митних правил, передбачених частиною 3 статті 470 МК України.

У МК України не має визначення обставин непереборної сили.

У той же час, обставини непереборної сили визначені Порядком виконання митних формальностей відповідно до заявленого митного режиму, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 31.05.2012 № 657 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02.10.2012 за № 1669/21981 та Правилами митного контролю та митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються громадянами через митний кордон України, затвердженими Наказом Державної митної служби України 17.11.2005 № 1118 (у редакції наказу Держмитслужби від 17.03.2008 № 229 і зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 25.11.2005 за № 428/11708).

Перелік обставин непереборної сили умовно можна розділити на такі групи: обставини, викликані винятковими погодними умовами і стихійними лихами; обставини, зумовлені неправомірними чи винятковими діями / бездіяльністю третіх осіб; обставини, які виникли з огляду на умови, регламентовані відповідними рішеннями та актами органів державної влади та місцевого самоврядування.

Перебування особи, відповідальної за дотримання митного режиму, на лікарняному до жодної групи обставин непереборної сили не відноситься.

Само по собі існування таких обставин не є форс-мажором. Така обставина стане форс-мажорною лише у випадку, якщо особа доведе неможливість виконання зобов'язань саме через неї. Особою має бути підтверджено не лише факт настання таких обставин, а саме їхня здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання. І щоб засвідчити форс-мажорні обставини, потрібно звернутися до Торгово-промислової палати (ТПП), як органу, який відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» засвідчує обставин непереборної сили.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 16 червня 2023 року у справі № 462/3426/16-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111596239>

Колишній працівник батальйону патрульної поліції особливого призначення «Харків» звернувся до митниці із заявою про припинення режиму тимчасового ввезення для транспортного засобу.

Автомобіль, увезений на митну територію України у режимі «тимчасове ввезення», був суттєво пошкоджений під час виконання службових обов'язків у зоні АТО і не підлягав відновленню.

Митниця відмовила у припиненні митного режиму тимчасового ввезення щодо знищеного транспортного засобу з огляду на відсутність документів, виданих Торгово-промисловою палатою України, які б підтверджували аварію чи обставини непереборної сили, а також неможливість проведення огляду пошкодженого транспортного засобу у зв'язку з його місцезнаходження в зоні АТО.

Декларант уважав таке рішення митниці необґрунтованим і незаконним, оскільки воно не враховує обставини, що перешкоджають виконанню зобов'язання щодо зворотного вивезення транспортного засобу з огляду на форс-мажорні обставини та надані докази для їх підтвердження, зокрема

довідку від правоохоронних органів, що підтверджує знищення транспортного засобу в зоні проведення АТО.

Згідно з висновком Верховного Суду обставини непереборної сили, такі як стихійні лиха, військові дії та інші події, що перешкоджають виконанню зобов'язань, можуть бути визнані на підставі відповідних документальних доказів. Для підтвердження форс-мажорних обставин у такому випадку достатніми є акти списання транспортних засобів та довідки від державних органів або органів місцевого самоврядування.

Зазначені документи мають підтверджувати факт і тривалість відповідних обставин непереборної сили, які перешкоджають виконанню зобов'язань щодо митного режиму тимчасового ввезення транспортного засобу. Ухвалюючи рішення про подальші дії з митним режимом та звільнення від відповідальності, необхідно враховувати всі обставини справи, зокрема достовірність поданих доказів та їхній взаємозв'язок з юридичними фактами.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 30 квітня 2024 року у справі № 820/4119/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118736202>

5. Форс-мажорні обставини при наданні доступу до публічної інформації

Позивач звернувся до суду з позовом, в якому просив визнати протиправною відстрочку відповідача у задоволенні запиту на інформацію та зобов'язати його негайно надати запитувані документи.

На обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що за результатом розгляду поданого ним запиту на інформацію відповідач незаконно відстрочив у його задоволенні до закінчення строку дії воєнного стану в Україні, хоча продовження роботи суду в умовах воєнного стану вказує на відсутність обставин непереборної сили, у розумінні частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», які би унеможливлювали своєчасне задоволення запиту.

Вирішуючи цей спір, суд першої інстанції, позицію якого підтримав суд апеляційної інстанції, дійшов висновку, що наведені у частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» обставини непереборної сили є форс-мажорами, які унеможливлюють виконання зобов'язань суб'єктами господарювання. Однак такі обставини не є обставинами непереборної сили в контексті застосування положень Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Єдиний підхід законодавця до визначення обставин непереборної сили, що застосовується в актах законодавства України, дає колегії суддів підстави для висновку про можливість застосування положень частини другої статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» щодо переліку форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) у контексті застосування частини шостої статті 22 Закону щодо умови для відстрочки в задоволенні запиту на інформацію.

Таким чином, зазначені в частині другій статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» події, зокрема, такі як збройний конфлікт, ворожі атаки, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна тощо є надзвичайними та невідворотними обставинами (обставинами непереборної сили), що відповідно до частини шостої статті 22 Закону можуть зумовлювати відстрочку в задоволенні запиту на інформацію.

Виходячи з цього, суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку, що введений в Україні воєнний стан згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 не є обставиною непереборної сили в розумінні частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Водночас в листі суду не зазначено конкретних причин, зумовлених введенням в Україні воєнним станом, у зв'язку з якими запит позивача на інформацію не міг бути задоволений у встановлений законом строк.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 04 травня 2023 року у справі № 380/7189/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110640552>

Позивач звернувся до суду з позовом, у якому просив визнати протиправною відстрочку Печерського районного суду міста Києва у задоволенні запиту на публічну інформацію та зобов'язати надати запитувану інформацію.

Позивач обґрунтував свої вимоги тим, що факт запровадження воєнного стану без доведення обставин непереборної сили не є підставою для відстрочки надання відповіді. Суд першої інстанції позов задовольнив частково. Апеляційний суд рішення залишив без змін. Суди виходили з того, що введення воєнного стану, без доведення конкретних обставин, які унеможливають виконання обов'язків, не може вважатися поважною причиною для відстрочки.

У цій справі відповідач відстрочив позивачу надання відповіді на його запит, у зв'язку з тим, що публічний доступ до Єдиного державного реєстру

судових рішень, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» тимчасово призупинено. Водночас відповідач відстрочив надання відповіді на запит до закінчення строку дії воєнного стану в Україні.

Тимчасове призупинення публічного доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» не є обставиною непереборної сили, оскільки Печерський районний суд міста Києва, як суд першої інстанції, у провадженні якого перебуває справа, інформацію про яку запитував позивач у своєму запиті, має доступ до цієї справи у паперовому вигляді, а тому може надати позивачу запитувані ним відомості без звернення до вказаних Реєстру та сервісів. Відтак у силу вимог частини 6 статті 22 Закону № 2939-VI наведена обставина не може бути підставою для відстрочки надання відповіді на запит.

Детальніше з текстом постанови КАС ВС від 05 жовтня 2023 року у справі № 380/7479/22 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967128>

6. Юрисдикція спорів, пов'язаних із засвідченням форс-мажорних обставин

Товариство звернулося до адміністративного суду з позовом до ТПП України, в якому просило визнати протиправними дії відповідача щодо відмови в засвідченні форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили); зобов'язати ТПП України видати сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) у вигляді актів тероризму на території м. Донецька для суб'єктів господарювання за податковими зобов'язаннями для відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу за податковим зобов'язанням зі сплати податку на прибуток за 2014 рік.

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що спір про визнання протиправною відмови ТПП України в засвідченні форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) та зобов'язання ТПП України видати сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів. Захист порушеного, на думку позивача, права на отримання такого сертифікату має відбуватися за правилами господарського судочинства.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 31 жовтня 2018 року у справі № 805/2078/15-а можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78044755>

Дайджест судової практики Верховного Суду щодо застосування форс-мажорних обставин як підстави для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань. Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2018 року до травня 2025 року / Упоряд.: сектор систематизації практики Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи. Київ, 2025. – 70 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua